

Tiedon ja tarinoiden vuosisata / Ett sekel av kunskap och berättelser

1800-luvun tutkimuksen päivät Turussa 29.-30.1.2026.

1800-talets forskningsdagar i Åbo den 29-30 januari 2026.

1800-luvun verkoston 15. vuosikonferenssi

Nätverket för 1800-talsstudiers 15:e årskonferens

Konferenssin järjestäjätahoina toimivat Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen historian oppiaineet, Åbo Akademin historia-aineet sekä SELMA-tutkimuskeskus.

Lisätiedot:

<https://sites.utu.fi/1800-luku/>

Lukuohje:

Abstraktit on aakkostettu esittäjän mukaan ja työryhmäehdotusten kohdalla sen puheenjohtajan sukunimen perusteella.

Muutokset huomioitu 23.1.2026 saakka.

Keynote-puhujat

Kati Launis (kirjallisuuden professori, Itä-Suomen yliopisto)

Miten kertoa kirjallisuushistoriaa? Suomi, 1800-luku ja suuri lukematon

Millainen oli tiedon ja tarinoiden 1800-luku, kun sitä tarkastellaan kirjallisuushistorian ja sen kertomisen näkökulmasta? Millaisia kirjallisuushistorian ilmiöitä nousee esiin, kun julkaistua kirjallisuutta on mahdollista tarkastella yhtä aikaa kaukaa ja läheltä lukien? Entä millaisia kirjailijanimiä ja yksilöiden elämäntarinoita kohtaamme, kun unohdamme klassikkonäkökulman ja alamme tutkia Margaret Cohenin termiä lainaten ”suurta lukematonta” – tai tarkemmin ”suurta tutkimatonta”?

Esitelmässäni pohdin kirjallisuushistorian kirjoittamisen muutoksia ja sitä, millaisia uusia näköaloja datarikasteinen kirjallisuushistorian tutkimus avaa kirjallisuushistoriaan. Esitelmä pohjautuu ”Digital History for Literature in Finland” -konsortiohankkeessa (Suomen Akatemia, 2022-26, <https://sites.utu.fi/digital-history-literature-finland/>) tehtyyn tutkimukseen, jossa aineistona ja samalla tutkimuskohteena on Fennican bibliografinen kuvailutieto. Esitelmäni tapaustutkimukset tulevat marginaalien marginaaleista, unohduksiin painuneiden naiskirjailijoiden joukosta.

Asko Nivala (dosentti, erikoistutkija, Turun yliopisto)

Turkkilainen shakkikone: Ajattelevat koneet romantiikan aikakaudella

Turkkilainen shakkikone oli vuonna 1770 rakennettu mekaaninen automaatti, joka kiersi pelaamassa näytösotteluita Euroopassa ja Yhdysvalloissa erityisesti 1780–1830-luvuilla. Laite tuhoutui tulipalossa 1854. Luennollani tarkastelen Turkkilaista ajattelevien koneiden historian varhaisena solmukohtana. Sijoitan automaatin osaksi 1700–1800-lukujen vaihteen romanttista mielikuvitusta: erilaiset aidot ja fiktiiviset mekaaniset hahmot, automaattit ja laskukoneet toimivat tekniikan ja kirjallisuuden rajapinnoilla. Shakkikoneen suosio ei perustunut pelkästään tekniseen kekseliäisyyteen tai näyttävään huijaukseen vaan se sai aikalaiset pohtimaan, missä kulkee elävän ja elottoman luonnon tai ajattelun ja mekaniikan raja. Luento kulkee Turkkilaisen arvoitusta käsittelevistä kirjoista ja lehtijutuista romantiikan kirjallisiin tulkintoihin. Esimerkiksi E. T. A. Hoffmannin kertomuksissa automaattit puhuvat, vastaavat ja näyttävät ajattelevan – paljastaen näin aikalaisten pelkoja ja haaveita koneellisesta ihmisestä ja ihmismäisestä koneesta.

Anna Sundelin (docent, universitetslektor, Åbo Akademi)

Att göra fruntimmer till modedockor och skapa sprättar av manfolk: berättelser om kvinnlig företagsamhet i 1800-talets Finland

I mitt föredrag reflekterar jag över kvinnlig företagsamhet i Finland åren 1880–1914. Genom ett fokus på praktiker, konsumtionskultur och handelsgemenskaper diskuteras kvinnor som aktörer, de strategier och praktiker som omgav deras verksamheter samt relationerna till kunderna och det omkringliggande samhället. Att studera kvinnligt företagande är utmanande på grund av att det finns få källor att tillgå. Samtidigt är det givande att anta utmaningen, inte minst då man genom att sammanfoga en rad fragmentariska spår kan visa på otaliga spännande berättelser om kvinnligt aktörskap i en förfluten tid.

Konferenssiesitelmien ja -työryhmien abstraktit

John Björkman, FT
Folkloristiikka, Turun Yliopisto
Pyhät metsät ympärillämme -tutkimushanke

Kertomalla rakennettu yhteisö: Metsien tarinapaikat ja yhteisöllinen historiankerronta

Perinnearkistoista löytyy runsaasti tarinoita, jotka tyypillisesti sijoittuvat asutusalueiden ulkolaidoilla oleviin metsäisiin mäkiin ja huomiotaherättäviin maastokohteisiin. Näistä tarinapaikoista kerrotaan usein vaihtelevan mielikuvituksellisia ”historioita” joiden todenperäisyys voi olla kyseenalaista. Tarinat kuitenkin antavat kyseiselle paikalle merkityksen ja yhteisön tuntemiin ja kunnioitettuihin tarinapaikkoihin viittaaminen antaa kertomuksille auktoriteettia selittää tai jopa määrittää yhteisölle keskeisiä asioita. Ne voivat esimerkiksi ilmentää yhteisön moraalisia sääntöjä ja oikeuskäsityksiä, antaa yhteisön olemassaololle painoarvoa vaikuttavien historiallisten hahmojen kuten piispojen tai kuninkaiden kautta tai kertoa yhteisölle keskeisten instituutioiden synnystä, kuten ensimmäisen kirkon rakentamisesta.

Tässä esitelmässä tarkastelen kuinka pääasiassa metsäisiin paikkoihin sijoitetut tarinat auttavat ylläpitämään kuvaa yhteisöjen rakenteista, tarinoiden sisällön merkitystä yhteisöllisten normien ja arvojen rakentamisessa ja ylläpitämisessä, sekä tarinoiden kertomisen merkitystä yhteisön jäsenille. Tarkastelen tällä tavalla paikkatarinoiden (placelore) yhteisöllisiä sidoksia sekä miten ne toimivat yhteisöjen omaehtoisena historiankerrontana. Kertomalla tietyistä paikoista tarinoita, yhteisöt määrittävät itseään niiden kautta. Paikoille annetaan usein merkityksiä kerrottujen historiallisten tapahtumien kautta, jotka ovat kertovalle yhteisölle totta. Esimerkkinä käytän Itä-Uudellamaalla sijaitsevaa Askolan pitäjää, josta on taltioitu poikkeuksellisen runsas määrä paikkatarinoita Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon. Tarinat on pääosin taltioitu 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa iäkkäämmiltä informanteilta ja niiden voidaan katsoa edustavan 1800-lukulaista kerrontaperinnettä.

Session puheenjohtaja: Julia von Boguslawski

Osallistujat: Julia von Boguslawski, Boris Brander, Mila Santala, Sofia Silvén

Mustasta Raamatusta meditaatioon: esoteerisia tietämisen tapoja, tiedon lähteitä ja symboleja sekä niiden merkitysten kerrostumia Suomessa 1900-luvun vaihteessa

Useat esoteeriset virtaukset herättivät kiinnostusta Suomessa 1800-luvun aikana ja esoteria kiinnosti ihmisiä työväestöstä sivistyneistöön. Osa aatteista levisi järjestäytymättöminä liikkeinä kuten spiritualismi 1800-luvun puolivälistä ja joistakin tuli järjestäytyneitä liikkeitä kuten teosofiasta ja antroposofiasta. Jotkut sitoutuivat liikkeisiin, toiset liikkuiivat niiden välillä tai liepeillä ammentaen niiden aatteista vaikutteita monenlaisiin tarkoituksiin. Tämän myötä esoteerisiin aatteisiin, käytäntöihin ja symboleihin saattoi törmätä monenlaisissa yhteyksissä. Yksi syy esoterian herättämään kiinnostukseen oli, että sen piirissä etsittiin ja tarjottiin vaihtoehtoisia tapoja kertoa maailmasta sekä hankkia ja muodostaa siitä tietoa.

Sessiomme tarkastelee sekä erilaisia tapoja hankkia ja jäsentää tietoa esoteeristen virtausten piirissä ja liepeillä, kuten myös esoteeristen symbolien leviämistä populaariin tietoisuuteen Suomessa 1900-vuosisadanvaihteen molemmin puolin. Sessiossa pohditaan yhtäältä henkilökohtaisten henkisten kokemusten merkitystä tietona. Teosofit ja antroposofit pyrkivät hankkimaan henkistä tietoa harjoittamalla henkisiä kykyjään esimerkiksi meditaation avulla. Elsa Heporauta puolestaan jäsensi henkisiä kokemuksiaan fiktion ja tarinallisuuden keinoin. Toisaalta sessiossa pohditaan esoteerisen tiedon kirjallisia lähteitä kuten Mustaa Raamattua, josta muodostui työväenluokan parissa tunnettu väylä esoteerisen tiedon ja rituaalimagian äärelle. Lisäksi tarkastellaan esoterian populaareja ulottuvuuksia sen kautta, miten esoteeristen aatevirtausten piirissä tunnettu symboli kuten Lusifer, levisi myös esoteeristen yhteyksien ulkopuolelle missä siitä tuli suosittu vastarinnan ja valontuojan symboli.

Teosofia ja antroposofia järjen ja kokemuksen valossa punnittavana tietona

Julia von Boguslawski, FM, Helsingin yliopisto, uskontotiede

julia.vonboguslawski@helsinki.fi

Tutkimuksessa teosofiaa ja antroposofiaa on luonnehdittu pyrkimyksinä löytää synteesi tieteen ja uskonnon välille. Tämä on perusteltua, sillä teosofit ja antroposofit näkivät aatteensa nimenomaan tietoperäisinä. Samalla he kuitenkin venyttivät tieteellistä tietokäsitystä moniin suuntiin. Yhtäältä tieteellisen tiedon piiriä pyrittiin laajentamaan, sillä empiiristä tietoa ajateltiin voitavan saavuttaa myös henkisistä asioista, jos henkisiä aisteja harjoitettiin meditaation avulla. Toisaalta henkilökohtainen kokemus nostettiin tärkeäksi, joskus jopa kaikkein tärkeimmäksi tiedon lähteeksi. Esimerkiksi Herman Hellner (1848–1942), Helsingin teosofisen kirjaston perustaja, näki kirjaviisauden alempana tiedon muotona, ja oman meditaatiokokemuksen kautta saavutetun tiedon kaikkein arvokkaimpana. Yksilöllisen kokemuksen keskeinen asema tiedon lähteenä on jäänyt tutkimuksessa katveeseen ja liitetään vahvemmin 1960-luvun jälkeiseen uushenkisyyteen, vaikka se oli keskeistä jo 1800-luvulla alkunsa saaneissa esoteerisissa liikkeissä.

Kertomuksellinen esoteria: Tiedon tuottaminen Elsa Heporaudan tuotannossa

Mila Santala, FM, Turun yliopisto, folkloristiikka

mibesa@utu.fi

Esitelmä tarkastelee Elsa Heporaudan (1883–1960) fiktiivistä tuotantoa narratiivisen analyysin ja tiedontuotannon näkökulmasta. Heporauta käytti fiktiota keinona jäsentää ja jakaa henkisiä kokemuksiaan, muuntaen ne kertomuksiksi. Näkökulma avaa esoterian roolia osana 1900-luvun alun kulttuurista neuvottelua ja tarjoaa esimerkin siitä, miten varjoon jäänyt henkinen tarinankerronta voi osallistua tiedonmuodostukseen. Esitelmä tarkastelee, miten esoteria ilmenee Heporaudan kertomuksissa ja millaisena keinona fiktio toimii henkisen tiedon tuottamisessa ja jakamisessa.

Musta Raamattu – Työväen loitsukirja?

Boris Brander, FM, Turun yliopisto, uskontotiede

tabran@utu.fi

Tarkastelen esitelmässäni *Kuudes ja seitsemäs Mooseksen kirja* -nimisen loitsukirjan työväenluokkaista historiaa Suomessa. Saksassa 1800-luvulla kootusta *Kuudennesta ja seitsemännestä Mooseksen kirjasta* tuli yksi maailman vaikutusvaltaisimmista ja laajimmin levinneistä loitsukirjoista. Juutalaisesta mystiikasta ja solomonilaisesta maagisesta perinteestä ammentanut grimoire oli äärimmäisen suosittu kansanomaisen tietäjien ja magian harjoittajien keskuudessa niin Suomessa, Saksassa, Yhdysvalloissa, kuin Länsi-Afrikassa. Suomessa teos tunnettiin kansan keskuudessa *Mustana Raamattuna* ja pitkälle 1900-luvun puoliväliin asti se oli ainoa suomeksi käännetty rituaalimaaginen teos. Suomessa *Mustaa Raamattua* alkoi julkaisemaan 1900-luvun alussa odottamaton taho: loitsukirjan ainoa suomalainen kustantaja 1910–1940-luvuilla oli tamperelainen sosialistikustantamo Matti Vuolukka ja Kumppanit. Vuolukan painokset levisivät Suomessa laajasti, ja loitsukirjasta muodostui osa monen suomalaisen tietäjän maagista repertuaaria. Poiketen kansainvälisistä traditioista suomalaisessa perinteessä *Musta Raamattu* assosioitiin tietäjien ja vapaamuurarien ohella myös kommunisteihin ja sosialisteihin. Esitelmäni valottaa *Kuudennen ja seitsemännän Mooseksen kirjan* ja kotimaisen työväenliikkeen välisiä kytköksiä, ja tarkastelee, kuinka saksalaisesta loitsukirjasta muodostui suomalaiselle työväenluokalle portti esoteerisen tiedon ja rituaalimagian äärelle.

Lusifer valonkantaja: kerronta yhteiskunnallisen vaikuttamisen välineenä

Sofia Silvén, FM, Turun yliopisto, folkloristiikka

rososi@utu.fi

Lusifer tulkitaan tyypillisesti paholaisen synonyymiksi, mutta 1800-luvulla yleistyi vastakerronnallinen perinne, jossa hahmo esitettiin väärinymmärrettynä valontuoja. Lusiferista muodostui eräänlainen vastarinnan ja kapinan symboli ensin paavinvaltaa vastustavien keskuudessa, ja myöhemmin 1800-luvun lopulla naisten ja työväen oikeuksia ajavissa liikkeissä. Suomessa hahmo kytkeytyy myös kirkon ja valtion suhteeseen sekä

uskonnonvapautta ajavan vapaa-ajattelun kehittymiseen. Euroopan laajuisesti uutisoitiin tapauksista, joissa vanhemmat antoivat lapsilleen saatanallisia nimiä. Jotkut suhtautuivat Lusiferiin jopa uskonnollisella hartaudella.

Lusifer tunnettiin Suomessa 1800–1900-lukujen vaihteessa niin hyvin juuri valontuojana, että hahmon nimellä markkinoitiin onnistuneesti esimerkiksi tulitikkuja sekä 55 vuotta ilmestynyttä joululehteä. Aikakauden sanomalehtikeskustelua seuraamalla käy lisäksi ilmi, että Lusiferista keskusteltiin myös sähkövalaistuksen saapuessa Suomeen. Uutta teknologiaa on aina demonisoitu ja pelätty, mutta valontuojatematiikkaa lähestyttiin keskustelussa myös humoristisesti. Tässä esitelmässä syvennytään siihen, millaisia ilmentymiä Lusiferiin liittyvä vastakerronnallinen perinne sai 1800–1900-lukujen vaihteen Suomessa, ja pohditaan aiheeseen liittyviä merkitysten kerrostumia.

FD Julia Dahlberg
Helsingfors universitet
Julia.dahlberg@helsinki.fi

Själv mord i föreläsningssalen och valpar utan svans. Kunskap och skrönor om darwinismen i finländsk offentlighet 1859–1879

Kunskapen om Charles Darwins teori om det naturliga urvalet nådde Finland i början av 1860-talet. Men kunskapen om innehållet i Darwins teori och de vetenskapliga argument som understödde den, blandades i offentligheten med mer eller mindre sanningsenliga historier, skrönor och rykten om Darwin som forskare, om olika tolkningar av hans teori och om det mottagande som teorin hade rönt i utlandet.

I det här föredraget diskuterar jag hur den finländska allmänhetens förståelse av Darwins evolutionsteori påverkades av berättelser om ett själv mord i en amerikansk föreläsningssal och om svanslösa hundvalpar i Lappland.

Presentationen baserar sig på en kunskapshistorisk undersökning av evolutionsidéernas historia i Finland under 1800-talet. Inom ramen för detta projekt har jag undersökt de olika idéer om evolution i naturriket som cirkulerade i den finländska offentligheten under århundradet samt det sätt på vilket den finländska allmänheten kom i kontakt med uppfattningen att de nutida arterna i djur- och växtriket uppkommit genom utveckling från tidigare arter. Mitt projekt har bland annat visat att Darwins evolutionsteori bara var en av många teorier om evolution som diskuterades i den finländska offentligheten, samt att de olika teorierna ofta sammanblandades i de populärvetenskapliga framställningarna.

Min slutsats för föredraget är att den allmänna förståelsen av konceptet 'evolution' i Finland under slutet av 1800-talet påverkades av de sensationella och ofta felaktiga antaganden om darwinismens grundsatser som cirkulerade i offentligheten. Jag diskuterar även huruvida detta gör det motiverat att beskriva darwinismens historia i Finland som ett exempel på kulturellt konstruerad okunskap.

FT Reetta Eiranen
Tampereen yliopisto

”Kansallinen me”: tekstuaalinen ja kerronnallinen rakentuminen kansalaisyhteiskunnassa

Esitelmä käsittelee ”kansallisen meidän” (*national we*) rakentamista varhaisissa kansalaisyhteiskunnan yhdistyksissä ja seuroissa 1830–1850-luvuilla. Tässä vaiheessa suomalaiskansallinen projekti eteni eliittivetoisesti mutta alkoi asteittain siirtyä kohti poliittista vaihetta eurooppalaisten aatevirtausten mukaisesti (Miroslav Hrochin mallin A- ja B-vaiheet). Esitelmässä analysoidaan sekä naisten että miesten järjestöjen tuottamia dokumentteja ja vertaillaan niissä esitettyjä tavoitteita ja motivaatioita sekä toiminnalle esitettyjä perusteluja. Korpus koostuu järjestöjen perustamisasiakirjoista, säännöistä ja muista dokumenteista, jotka suommaavat niiden tarkoitusta. Tarkastelun kohteena ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Porvoon Rouvasväenyhdistys, Helsingin Rouvasväenyhdistys ja Savo-karjalainen osakunta.

Pohdin, miten ”kansallista meitä” rakennettiin ja kerrottiin järjestöjen dokumenteissa. Teoreettisena näkökulmana on me-kerronta ja kollektiivinen kerronta. Kiinnostavia kysymyksiä ovat, mitä merkityksen rakentamisen keinoja ja kehystyksiä dokumenteissa käytettiin ja ketkä kuuluivat ”kansalliseen meihin” ja ketkä olivat sen ”toisia”. Erityisenä huomion kohteena ovat sukupuoli, luokka, kieli ja ikä. Benedict Anderson on painottanut sanomalehdistöä ja romaaneja tärkeinä kansakunnan ja ”kuvitellun yhteisön” rakentamisen paikkoina ja kiinnittänyt huomiota myös me-ilmaisun käyttöön niissä. Kansalaisyhteiskunnan järjestöjen dokumentit ovat osin aiempi, osin samanaikainen paikka, jossa ”kansallista meitä” rakennettiin konkreettisen ryhmän kesken mutta kuitenkin abstrahoiden sitä laajempaan yhteisöön – kansakuntaan. Alustava havainto on, että me-kerronta oli yleisempää ja selkeämpää silloin, kun tekstin sävy oli ohjelmallinen, emotionaalinen, ylevä tai uskonnollinen.

Esitelmä perustuu narratologi Natalya Bekhtan kanssa tekeillä olevaan yhteisartikkeliin ”Constructions of ’national we’ in nineteenth-century civil society activities: Textual analysis.”

Jussi-Pekka Hakkarainen
Tietoasiantuntija, Kansalliskirjasto
jussi-pekka.hakkarainen@helsinki.fi

Kansalliskirjaston digitaalisten kokoelmien uusi jäsenys

Kansalliskirjaston Kulttuuriaineistodatan kuvailun hanke toteutettiin vuosina 2024–2025, ja siinä keskityttiin data-aineistojen kuvailuun ja jakamiseen, yhdistäen digitointiprojektit ja datasisällöt kokoelmätietueiden alle. Tällä toivottiin parannettavan digitaalisten aineistojen saavutettavuutta ja niiden käyttöä, edistäen samalla kulttuuriperinnön tutkimusta ja säilyttämistä.

Hankkeen yhteydessä on luotu Kansalliskirjaston hakupalveluun uusi Digitoidut kokoelmat -koostesivu, joka tarjoaa innovatiivisen näkymän kirjaston digitaalisiin aineistoihin ja antaa mahdollisuuden rikastuttaa 1800-luvun tarinoiden tutkimusta. Tämä koostesivu toimii pikaväylänä yli 120 kuratoidulle kokoelmalle, jotka on järjestetty aiheittain, aikakauden tai aineistotyyppin mukaan. Digitoidut kokoelmat tarjoavat tutkijoille ja kansalaisille helpon pääsyn aikakauden merkittäviin lähteisiin, kuten sanomalehtiin, aikakauslehtiin ja muihin painettuihin materiaaleihin, mikä mahdollistaa syvällisemmän ymmärryksen aikakauden kulttuurista ja yhteiskunnasta.

Uuden hakupalvelun myötä digitoinnin tarjoamat mahdollisuudet laajenevat entisestään. Koostesivulta löytyy ohjeita ja lisätietoa digitoiduista aineistoista, ja käyttäjät voivat ladata kaikki tekijänoikeuksista vapaat aineistot datana Kansalliskirjaston toteuttamalla lataustyökalulla. Tämä mahdollistaa uusien digitaalisten tutkimusmenetelmien, kuten tekstin louhintateknologioiden, hyödyntämisen suurten aineistomäärien analysoinnissa, mikä avaa uusia näkökulmia aikakauden ilmiöihin.

Yhteenvetona, Kansalliskirjaston uusi Digitoidut kokoelmat -koostesivu ja siihen liittyvät kokoelmat tarjoavat uusia työkaluja ja näkökulmia 1800-luvun tarinoiden tutkimiseen, rikastuttaen kulttuurihistoriallista keskustelua ja edistäen tiedon saatavuutta.

FT Tuija Hautala-Hirvioja
Emerita professori Lapin yliopisto

Juho Kyyhkynen yritys tuoda saamelaiset ja Lappi Suomen taiteen kuvastoon

Nuori taiteilija Juho Kustaa Kyyhkynen (1875–1909), joka oli syntynyt Kemijärvellä, ja hän halusi kuvata pohjoista ja sen asukkaita. Vuonna 1905 hän rakennutti kaksikerroksisen Sampola-nimisen ateljeeasunnon. Lappi asukkaineen oli kaukana, ja 1800-luvulta tunnetaan vain muutama saamelaisia esittävä teos kuten Aleksander Lauréuksen romanttinen *Saamelaisia nuotiolla* (Lappar, som sitta omkring en eld, utanför deras koja eller tält, 1813). 1800-luvun lopulla taiteilijat keskittyivät etsimään ”aitosuomalaisuutta” Karjalasta Kalevalan ja alkuperäisenä pidetyn muinaissuomalaisen kulttuurin inspiroimina.

Opiskellessaan Suomen Taideyhdistyksen piirustuskoulussa 1894–1897 Kyyhkynen tutustui opettajiensa välityksellä ranskalaiseen ulkoilmamaalaukseen, mahdollisesti myös Hippolyte Tainen ajatuksiin ja karelianismiin. Monia suomalaisia taiteilijoita innoittanut runonlaulaja Larin Paraske Karjalan Metsäpirtistä oli mallina piirustuskoulussa. Muiden taideopiskelijoiden tavoin Kyyhkynen piirisi hänestä muotokuvan, joka on signeerattu 28.11.1895.

Karelianismi ei kiinnostanut nuorta taiteilijaa. Piirustuskoulun jälkeen 1897 Kyyhkynen matkasi Inariin kuvaamaa saamelaisten omaleimaista kulttuuria, jonka jälkeen teki Inarin ohella maalausmatkoja Enontekiön ja Sodankylän saamelaiskyliin. Hän otti tavoitteekseen tehdä saamelaiset ja Lapin maisemat asukkaineen tutuksi muulle Suomelle. Aika ja kulttuurinen ilmapiiri eivät olleet otollisia Kyyhkynen pyrkimyksille. Saamelaiset olivat metsästäjiä, kalastajia ja liikkuvia, jutaavia poronhoitajia. Heidän oletettiin sulautuvan suomalaisiin, hylkäävän liikkuvan elämän tapansa ja ryhtyvän viljelemään maata. Lisäksi Sakari Topelius oli luonnollaan 1871 rajannut saamelaiset, romaanit ja juutalaiset pois suomalaisten joukosta, koska näillä ryhmillä oli omat kulttuurinsa ja oma historiansa. Kyyhkynen varhainen tapaturmainen kuolema keskeytti hänen uransa ja hänen taiteensa unohdettiin.

Alonzo Heino
tohtorikoulutettava (estetiikka), Helsingin yliopisto
alonzo.heino@helsinki.fi

Saksalaisen pessimismikiistan kaikuja 1800–1900-luvun taitteen kuvataidekeskustelussa

1800-luvun lopun Saksassa käytiin Arthur Schopenhauerin ajattelun siivittämänä laaja filosofinen väittely elämän arvosta ja mielekkyydestä. Tämä nykytutkimuksessa pessimismikiistaksi kutsuttu väittely tavoitti omana aikanaan myös yliopistomaailman rajat ylittävän suuren yleisön. Vuosisadan vaihteessa ilmestyneissä analyyseissä – kuten Wilhelm Windelbandin kirjasessa *Die Philosophie im deutschen Geistesleben des 19. Jahrhunderts* (1909) tai optimisti Julius Dubocin teoksessa *Hundert Jahre Zeitgeist in Deutschland* (1889) – modernin pessimismin synty nostetaan yhäkin yhdeksi ajan keskeisistä aatevirtauksista.

Unohduksissa ollut pessimismikiista osallistujajoukkoineen on noussut kasvavan mielenkiinnon kohteeksi Frederick Beiserin teoksen *Weltschmerz* (2016) julkaisun vanavedessä. Beiserin läpileikkauksen jälkeen kiistaan tavalla tai toisella liittyviä tutkimuksia on alkanut ilmestyä myös saksalaisen kielialueen ulkopuolella. Näistä mainittakoon Christopher Janawayn (2022) artikkeli pessimisti Olga Plümacherista, Anthony Jensenin artikkelit kahdesta pessimististä eli Eduard von Hartmannista (2022) ja Philipp Mainländeristä (2025) sekä Patrick Hassanin (2023) kirja, joka asemoi Nietzschen aikansa kontekstiin – eli pessimismikiistaan.

Yksi pessimismikiistan keskeisistä haaroista koski taiteen ja esteettisten kokemusten eksistentiaalista merkitystä. Optimistien puolustaessa kauneuden arvoa, Mainländerin ja Julius Bahnsenin kaltaiset pessimistit suuntasivat kiinnostuksensa traagisuuteen ja huumoriin. Etenkin Bahnsen hylkää kauneuden optimistisena harhana. Nämä teoreettiset avaukset heijastelevat kiehtovasti samoihin aikoihin kaunotaiteiden piirissä tapahtunutta käännettä, jonka myötä yhä useampi taiteilija kiinnostui rumuudesta, groteskiudesta, traagisuudesta ja hirtehishuumorista.

Vaikka pessimismin filosofianhistoriallinen tutkimus onkin nousussa, pessimismikiistan vaikutuksen laajempi analysointi mm. taide- ja kulttuurielämälle on arvioni mukaan vasta alussa. Schopenhauerin vaikutusta taiteisiin on tutkittu, mutta vähemmän tunnettujen pessimistien sekä kiistalle tyypillisten argumenttien vaikutusta eri taiteenlajeihin ja niitä koskevaan keskusteluun on paljolti tutkimatta. Käyn esitelmässäni läpi tekemiäni löydöksiä 1800–1900-lukujen taitteen kuvataidetta koskevasta keskustelusta, jota käytiin sekä kirjoissa että aikakauslehdissä. Kehitteillä olevan näkemykseni mukaan pessimismikiistan tiimellyksissä muotoutuneet vastakkainasettelut ja argumentit ruokkivat vuosisadanvaihteen kuvataiteesta käytyä keskustelua, jossa rumiksi tai yltiötraagiseksi tulkittuja taideteoksia arvosteltiin sairaiksi, hermostuneiksi ja elämänkieltäviksi – kauniiden teosten sen sijaan edustaessa elämänmyönteistä tervettä ja viriliä sielunlaatua. Tällainen narratiivi heijastelee optimistifilosofien tapaa yrittää tehdä pessimismi tyhjäksi kritisoimalla pessimistiajattelijointa mieleltään sairaiksi.

Elsa Hietala

Suomen maatalousmuseo Sarka elsa.hietala@sarka.fi ja Turun yliopisto
elsost@utu.fi

Sanellut sanat ja taloudenhoitaja Regina Antintytären elämä

Regina Antintytär syntyi Sääksmäellä Ritvalan Vekkanen talon monilapsiseen perheeseen vuonna 1819. Hän lähti 16-vuotiaana piikomaan erääseen saman kylän taloon siirtyäkseen muutaman vuoden talonpoikaistaloissa työskenneltyään piiksi Voipaalan kartanoon. Tämän jälkeen Regina palveli Jutikkalan kartanossa ja sitten muun muassa Hämeenlinnassa lääninsihteerin Otto Gustaf Utterin luona. Pelkolan kartanoon Hattulaan Regina Antintytär siirtyi marraskuussa 1849 saavuttaen siellä vuosien varrella kartanon omistajien erityisen luottamuksen.

Regina vietti lopun ikänsä Pelkolan kartanon omistavan Wegeliuksen perheen palveluksessa päätyen lopulta vastaamaan jopa tuomari-isännän virkatilan hoidosta tämän kuoleman jälkeen yli kymmenen vuoden ajaksi. Tältä ajalta on säilynyt yli kuusikymmentä kirjettä, jotka Regina Antintytär on sanellut ja jotka on lähetetty Kuhmoisten pappilan väen toimesta Pelkolan kartanon emännälle Emma Wegeliukselle.

Esitelmässäni kerron muun muassa, mitä tämä ainutlaatuinen kirjeaineisto voi kertoa 1800-luvulla eläneen taloudenhoitajattaren asemasta ja ajatuksista sekä säätyläistilan arjesta ja sosiaalisista suhteista työntekijän näkökulmasta.

Ville Hämäläinen (ville.hamalainen@tuni.fi) & Riikka Pirinen
(riikka.pirinen@tuni.fi)
Tampereen yliopisto

Äkillistä kehitystä: epifania 1800-luvun Bildungsromanissa

Esitelmämme pohtii epifanian roolia 1800-luvun *Bildungsromanissa* ja sen yhteyksiä ajan kirjallisiin tendensseihin. Yksi 1800-luvun suosituimmista kirjallisuudenlajeista, *Bildungsroman*, käsittelee yksilön kasvua ja kehitystä, nuoruudesta kohti aikuisuutta, tämän maailmassa kohtaamien vaikeuksien kautta (Graham 2019; Moretti 1987). Vaikka *Bildungsromanin* historiasta ja määritelmästä on erimielisyyttä, katsomme, että laji on määrittänyt myös myöhempää proosakirjallisuutta (ks. myös Boes 2012). Kirjallisuudessa yksilön identiteetin kehitykseen on usein liitetty *epifania* eli yhtäkkinen ja hetkellinen, muutoksenaiheuttava oivalluksen, valaistuksen tai ymmärryksen hetki (Tigges 1999; Nichols 1987). Epifania esiintyy myös useissa 1800-luvun *Bildungsromanessa*, esimerkiksi protagonistin kohtaamien koettelemusten yhteydessä. Proosaan keskittyvä kirjallisuudentutkimus on kuitenkin pitänyt epifaniaa modernistisille, vuosisadan vaihteen ja 1900-luvun alun, kertomuksille tyypillisenä (Taddei 2024; Nichols 1987; Beja 1971). Tähän painotukseen ovat osaltaan vaikuttaneet modernistiset kirjailijat, jotka tekivät omissa kirjallisuudenteorioissaan eroa *kirjallisen epifanian* ja kristinuskon epifanisen, jumalallisen valaistumisen tai kääntymyksen, kokemuksen välillä (Taddei 2024; MacDuff 2020).

Tarkastelemme epifaniaa *Bildungsromanin* kehityksessä henkilöihahmon kasvun ja kypsymisen kertomisen keinona. Kysymme, millaisia erilaisia merkityksiä ja funktioita modernistisen ymmärryksen läpäisemä epifania saa juuri 1800-luvun *Bildungsromanissa*, ja pohdimme, miksi epifania on saanut osakseen vain vähän huomiota lajin tutkimuksessa. Lähestymme tätä kahdesta eri näkökulmasta: ensiksi, äkillisyytensä ja hetkellisyytensä vuoksi epifania ei ole identiteetin kehitykseen keskittyneessä *Bildung*-kertomuksessa yhtä *kerrottava* (Baroni 2014; ks. myös Mäkelä 2019) kuin subjektin ja maailman kielelliseen sekä epistemologiseen suhteeseen keskittyvässä, kokemuksen fragmentaarisuutta korostavassa modernismin estetiikassa. Kuitenkin epifanian tutkiminen *Bildungsromanessa* auttaa hahmottamaan sitä, miten laji 1800-luvulla käsitteli yhteiskunnan modernisaatiota. Toisaalta ehdotamme, että äkillisyytensä ja hetkellisyytensä vuoksi epifania on myös keinona riittämätön kuvaamaan *Bildungin* ydintä, vuosia kestävää ja ajankulun kautta kuvattavaa kypsymistä. Tältä osin *Bildungsroman* hyödyntääkin eräänlaista epifanioiden sarjaa.

Epifanian ja *Bildungsromanin* yhdistämisen myötä uudistamme käsitystä epifaniasta kirjallisuushistoriallisen tutkimuksen keinoin. Samalla näkökulmamme auttaa ymmärtämään *Bildungsromanin* jatkuvuutta Goethesta modernistiseen kirjallisuuteen.

Asiasanat: epifania, Bildungsroman, kirjallisuushistoria, henkilöihahmon identiteetti

Lähteet

Baroni, Raphaël 2014. "Tellability." Handbook of Narratology, edited by Peter Hühn et. al., Berlin: De Gruyter, 836—845.

- Beja, Morris 1971. *Beja, Morris 1971. Epiphany in the Modern Novel*. Washington: University of Washington Press.
- Boes, Tobias 2012. *Formative Fictions : Nationalism, Cosmopolitanism, and the Bildungsroman*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Graham, Sarah, toim. 2019. *A History of the Bildungsroman*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacDuff, Sangam 2020. *Panepiphanal World. James Joyce's Epiphanies*. Gainesville, Fl: University Press of Florida.
- Moretti, Franco 1987. *The Way of the World: The Bildungsroman in European Culture*. Lontoo: Verso.
- Mäkelä, Maria 2019. "Literary Facebook Narratology: Experientiality, Simultaneity, Tellability." *Partial Answers* 17:1, 159—182.
- Nichols, Ashton 1987. *The Poetics of Epiphany: Nineteenth-Century Origins of the Modern Literary Moment*. Tuscaloosa: University Alabama Press.
- Taddei, Valeria 2024. *Epiphanies in the Modernist Short Story: Italian and English Perspectives*. Oxford: Routledge.
- Tigges, Wim 1999. "The Significance of Trivial Things: Towards a Typology of Literary Epiphanies." *Moments of Moment: Aspects of the Literary Epiphany*, edited by Wim Tigges, Amsterdam: Rodopi, 11—36.

Ulla Ijäs

Collanit perheen muiston vaalijoina

Ruustinna Elisabeth Collan kuoli yllättäen kesällä 1833 jättäen kymmenen lastaan äidittömiksi. Vanhin lapsista oli 21-vuotias Sofia, nuorin vain puolivuotias Erik. Perheen isä, Iisalmen seurakunnan rovasti ja teologian tohtori Pehr Johan Collan kuoli vain muutamaa kuukautta myöhemmin. Isku oli raju, sillä isän kuolema merkitsi perheen hajoamista lopullisesti.

Tässä paperissa pohdin sitä, miten Collanin lapset vaalivat vanhempiensa muistoa, miten he systemaattisesti keräsivät ja kuratoivat vanhempiin liittyvää aineistoa ja muistoja ja millaisen kertomuksen erityisesti Elisabeth Collanista voi kirjoittaa hänen lastensa tekemän aineistonkeruutyön perusteella.

Collanin lapsista kolme poikaa opiskeli arkisto-, kirjasto- ja historiantutkimusalaan. Vanhin poika Clas Collan opiskeli 1840-luvulla Moskovassa mm. arkistointia ja toimi Tolstoin sukuun kuuluvan perheen kotiopettajana. Suomeen palattuaan hän toimi opettajana Haminan kadettikoulussa. Pääosan työurastaan hän teki Parikkalan kirkkoherrana. Seuraavaksi vanhin poika Fabian opiskeli historiaa ja teki historianväitöskirjan, mutta päätyi historianopettajaksi Kuopion lyseoon. Etenkin hän keräsi ja systemaattisesti talletti sekä muokkasi muistiinpanojaan. Kolmas veljes Karl Collan toimi Helsingin yliopiston kirjaston kirjastonhoitajana ja sanomalehtimiehenä ja myös hänellä oli ammatillista osaamista tiedon, muistin ja kirjallisuuden saroilla. Veljesten työ perheen muiston vaalijoina alkoi välittömästi äidin kuoltua ja välittyi sisarusten ja sukupiirin kesken lukuisissa kirjeissä.

Paperini perustuu Kansallisarkiston Collan kokoelmassa säilytettäviin sukupiirin kirjeisiin ja Fabian Collanin päiväkirjoihin. Paperi on tulosta tutkimushankkeestani, jossa käsittelen pappilan naisten historiaa laajemmin osana 1800-luvun suomalaista yhteiskuntaa.

Session puheenjohtaja: Tuomas Jussila (Turun yliopisto)

Osallistujat: Noora Viljamaa (Turun yliopisto), Maria Syväniemi (Turun yliopisto),
Josefina Sjöberg (Åbo Akademi)

Elätti, huutolainen, kasvatti vai fosterbarn? Perheisiin sijoitettujen lasten historiaa Suomessa 1800-1900-luvulla

Huutolaisuudesta kertovien muistojen ja kokemusten rinnalla kulkee toistaiseksi pitkälti sivuutettu rinnakkais- tai taustakertomus elätehoidosta. Elätehoito eli lasten ja aikuisten sijoittaminen yksityiskoteihin kiinteää korvausta vastaan oli pitkään tyypillisin tapa huolehtia apua tarvitsevien eläteksestä. Käytännön tilalle tuli 1800-luvun mittaan hiljalleen elätehuutokauppajärjestelmä, jonka kriisiytyminen 1800-luvun loppupuolella on tuottanut monia yhä tänäkin päivänä eläviä ylisukupolvisia tarinoita ja kokemuksia, jotka kertovat niin traumaista kuin resilienssistäkin. Elätehoitoa on tutkittu lähinnä institutionaalisesta näkökulmasta osana köyhäinhoidon järjestelmää, mutta monet käytännön kysymykset ovat kuitenkin vielä vailla vastausta. Sessiossa esittelemme erilaisia elämäntarinoita ja kohtaloita ja tarkastelemme elätehoitoa erityisesti turvattomien lasten hoitomuotona. Pohdimme, millaisten aineistojen avulla elätehoitoa ja sijoituslasten historiaa voi tutkia.

Varjoihin jääneet - elätehoitoon sijoitettujen lasten elämäntarinat 1800-luvun Turussa Noora Viljamaa, Turun yliopisto

Tässä esitelmässä valotan elätehoidon tuottamia mahdollisia kokemuksia tarkastelemalla 1800-luvun puolivälin Turussa elänteelle sijoitettujen lasten taustoja ja elämänkulkuja. Millaisia elätehoitoon liittyviä tarinoita ja kokemuksia henkilölähtöinen tarkastelukulma paljastaa? Entä voiko elätehoitojärjestelmää tarkastella huutolaisuuteen liittyvien kertomusten kautta, vai täytyykö aihetta lähestyä jotenkin toisin? Henkilölähtöinen tarkastelukulma valottaa toistaiseksi käytännössä tutkimattomia elänteelleannon käytäntöjä ja auttaa ymmärtämään tarinoita, joita sijoituslapsuudesta yhä tänäkin päivänä kerrotaan.

Sijoituslapsia monessa sukupolvessa

Maria Syväniemi, Turun yliopisto

Esitelmäni lähtökohtana on isoisoisan katoamisesta johtuva perimätiedon katkos sukuni historiassa. Savenvalaja Wilhelm Konrad Helin (1881–1944) joutui sisällissodan aikaan epämääräisiin selkkauksiin ja pakeni salaa Venäjälle. Hän palasi, mutta jätti perheensä uudestaan lähtiessään Turkuun Kupittaan Savelle töihin, eikä koskaan tavannut esimerkiksi nuorinta tyttärtään. "Villen" kohtalo on jäänyt askarruttamaan jälkipolvia. Perimätieto on sosiaalista pääomaa, jonka varaan ihminen rakentaa identiteettiään ja suhdetta maailmaan. Esityksessäni perehdyn Villen henkilöhistorian kautta yhden suvun ylisukupolvisiin köyhyyden kokemuksiin 1860-luvun nälkävuosista jatkosotaan ja pohdin sijoituslapsuuden eri muotoja monessa sukupolvessa. Tuoko suvun historia kaivattua ymmärrystä? Entä miten viranomaisaineisto ja muistitieto täydentävät toisiaan?

Fosterbarnet Carl Ottos levnadsbana - från hittebarn till kammarskrivare och förfalskare

Josefine Sjöberg, Åbo Akademi

Carl Otto Kuhlhelm (1805–1854) var ett hittebarn från Sveaborg, som växte upp som fosterbarn hos en adelsfröken i Helsingfors. Som vuxen hade han först tjänst som kammarskrivare, men kom sedan att avskedas till följd av ”sinnes oredighet” och hamnade på fattighus. Medan han bodde i fattighuset blev han ställd inför rätta för förfalskningsbrott, anklagad för att ha skrivit en falsk orlovssedel åt en dräng. Rättsprotokollen från brottsfallet möjliggör en inblick i Kuhlhelms sociala omständigheter utöver det som kan utläsas ur kyrkoarkiven. I föredraget reflekterar jag kring användningen av rättsmaterial som en ingång till att studera fosterbarns historia.

Irja Kajander-Vierkens

FM, Väitöstutkija, DocMus-tohtorikoulu, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia

irja.kajander-vierkens@uniarts.fi

”Sitä iltaa ei hevillä unohda se, joka sai olla mukana”. LKT Adolf Johannes (Hannes) Hällströmin (1869–1947) musiikkiharrastus 1800-luvulla

Esitelmässäni tarkastelen savolaisen lääkärin Adolf Johannes (Hannes) Hällströmin (1869–1947) toimintaa musiikin alalla 1800-luvun jälkipuoliskolla. Hällströmillä oli keskeinen vaikutus musiikkielämään niissä kaupungeissa, joihin hän asettui. Perehtymällä tarkemmin Hällströmin nuoruusvuosiin pyrin selvittämään hänen musiikilliseen aktivisuuteensa vaikuttaneita tekijöitä, joita olivat muun muassa lapsuudenkodista saatu esimerkki, aatteelliset pyrkimykset ja laajat opiskeluaikana luodut verkostot. Esitelmä on osa samaa henkilöä käsittelevää väitöskirjaprojektiani.

Hällström soitti viulua ja alttoviulua yksin, kvarteteissa ja orkestereissa ja lauloi tenoria tai mies- ja sekakuoroissa. Liittyipä hän kerran torvisoittokuntaankin. Hän keräsi kansanlauluja ja itkuvirsiä ja vaikutti vuosikymmeniä erilaisten musiikkiyhdistysten johtotehtävissä. Tärkeä osa hänen musiikkiharrastustaan olivat koti- ja ulkomailla kuullut konsertit. Hällström oli aktiivinen myös kaikilla muilla elämänaloilla. Hän työskenteli lääkärinä, kirurgina ja sairaalan johtajana, omisti kylpylaitoksen ja kaksi synnytyssairaalaa, toimi kunnallisissa luottamustehtävissä ja yhdistysten johtotehtävissä, teki lääketieteellistä tutkimusta, toimitti Terveystieteiden lehteä sekä amatöörihistorioitsijana ja sukututkijana julkaisi kirjoja ja kirjoituksia eri aloilta.

Elämänmittainen musiikkiharrastus käynnistyi lapsuuden leikkiviulusta. Opittuaan riittävästi Hällström sai paremman soittimen ja liittyi kotitrioon soitonopettajansa rinnalla. Sitten tilattiin alttoviulu, trio muuttui kvartetiksi ja esiintymiset kotipaikkakunnalla Varkaudessa alkoivat. Mukaan tuli lisää soittajia, monet heistä Hannes Hällströmin ikätovereita. Lopulta koulujen loma-aikoina Varkaudessa toimi pieni orkesteri. Kouluaikansa Hällström vietti Mikkelissä ja osallistui siellä musiikkielämään. Soittoharrastus jatkui, vaikka hän oli tähän aikaan ainoa viulisti koko kaupungissa.

Opiskeluaikanaan Helsingissä Hällström soitti Akateemisessa orkesterissa, toimi Filharmonisen orkesterin avustajana, harrasti kvartettisoittoja sekä lauloi Ylioppilaskunnan Laulajissa ja monissa muissa kuorokokoonpanoissa osallistuen mm. Sibeliuksen Kullervon kantaesitykseen. Rakkaus opiskelutoveri Elli Åkermaniin syttyi kuoroharjoituksissa. 1897 solmittu avioliitto kesti viisikymmentä vuotta.

Vuosina 1898–1901 Hällström työskenteli lääkärinä Mäntyharjulla. Nuori pariskunta löysi nopeasti paikalliset musiikin harrastajat liittymällä yhdistyksiin, joilla oli kuoro- ja muuta musiikkitoimintaa. Elli Hällström esiintyi tarvittaessa miehensä säestäjänä, mutta enimmäkseen soittotoverit löytyivät kodin ulkopuolelta. Hällström avusti kuoroja myös muilla paikkakunnilla. Mäntyharjulta perhe jatkoi Heinolaan, Kuopioon ja lopulta Savonlinnaan.

Tutkimuksen keskeisen aineiston muodostavat Hannes Hällströmin elämäkerralliset käsikirjoitukset, kirjeet, aikalaislehdet, valokuvat ja nuotit.

Avainasanat: musiikki, soitto, laulu, kuoro, orkesteri, kvartetti, harrastus, omaelämäkerta, muistelmat, muisti, kokemus, verkostot, 1800-luku

Esittäjän esittely

Olen helsinkiläinen historiantutkija (FM Helsingin yliopisto) ja 2. vuoden väitöstudkija Sibelius-Akatemiassa. Tutkin savonlinnalaisen lääkärin Hannes Hällströmin musiikkiharrastusta ja -verkostoja.

Kristiina Kalleinen
Poliittisen historian dosentti, Helsingin yliopisto
kalleinen@outlook.com

Sensuuri ja sananvapaus Suomen suuriruhtinaskunnassa

Sensuuri ja sananvapaus ovat aiheita, jotka ovat aina ajankohtaisia ja joista julkisuudessa nykyäänkin toistuvasti keskustellaan ja kiistellään. Vaikka toisin voisi luulla, Suomen suuriruhtinaskunnan ajan sensuurijärjestelmää kokonaisuudessaan ei ole tutkittu: on muutamia yksittäisiä artikkeleita sekä muutama väitöskirja: Yrjö Nurmio, Suomen sensuuriolot Venäjän vallan alkuaikoina (1934), Pirkko Leino-Kaukiainen, Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa 1891–1905 (1984) sekä Voitto Silfverhuth, Kirkon ja keisarin sensuuri (1977). Kaikkein tutkituin aihe lienee vuoden 1850 kielisäännös, josta on myös Nurmion tutkimus vuodelta 1947.

Niin oudolta kuin se nykyihmisen mielestä vaikuttaakin, 1800-luvun alkupuolella sensoriksi pääseminen oli eräänlainen kunnia-asia, joka toki toi myös lisätuloja. Sensuuri ei ollut aikanaan vain uskonnollinen tai hallinnollinen valvontajärjestelmä, vaan luonnollinen osa kirjallista elämää, painotuotteiden arviointia ja vastaanottoa. Kuten Jyrki Hakapää on todennut, mustavalkoinen vastakkainasettelu kapeakatseisten sensuroijien ja sananvapauden puolustajien välillä osoittautuu sen vuoksi harhaksi: sensori saattoi olla arvostettu kääntäjä tai yliopiston professori, kirjallisuuskriitikot saattoivat suhtautua hyväksyvästi sensuuriviranomaisten päätöksiin ja niin edelleen. Sensorina toimi 1830-luvun puolivälin tienoilla esimerkiksi Carl Niklas Keckman, joka paremmin tunnetaan hänen panoksestaan suomen kielen kehittämisessä ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustamisessa. Hän toimi myös yliopiston ensimmäisenä suomen kielen lehtorina. Vaikka sensuuri sanana on kielteinen, se ei kuvaa aikalaisten yleistä suhtautumista asiaan ainakaan Krimin sotaa edeltävänä aikakautena.

1800-luvun alusta lähes 1900-luvun loppuun saakka ulkopolitiikan (eli Suomen Venäjä-suhteen) ensisijaisuus määräsi sananvapauden rajat. Tasapainoilu Suomen oikeuksien säilyttämisen ja lakien noudattamisen ja toisaalta Venäjälle tehtävien myönnytysten välillä määräsi hyvin pitkälle sen, mitä Suomessa julkisesti sai sanoa ja kirjoittaa. Toki sensuurin hampaisiin etenkin 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla joutui myös teoksia ja kirjoituksia, joiden sisältö katsottiin moraalittomaksi, siveettömäksi ja lukijoita turmelevaksi.

Esitelmässä kuvataan suuriruhtinaskunnan ajan sensuurijärjestelmää, sen organisaatiota, siihen kuuluneita henkilöitä sekä sitä, miten järjestelmän luonne muuttui ajanjakson loppua lähestyttäessä.

Kati Kallio
SKS & HY
kati.kallio@finlit.fi

Kirjallisten runomuotoisten tarinoiden vastaanotto suullisessa kulttuurissa

Kansanrunojen tallentajat pyrkivät pääosin välttämään kirjallisperäisten runojen tallentamista. Jos runossa oli kirjallisesta lähteestä poikkeaviaakin piirteitä, sen katsottiin kuitenkin voivan kertoa myös suullisesta kulttuurista ja olevan tallentamisen arvoinen. Lisäksi aineistoa karttui vahingossa, kun tallentajat eivät aina tunnistanee vaikutteita. Niinpä laajassa 1900-luvun alun SKVR-kansanrunojulkaisussa on merkitty joitain runoja myös ”opittu Kalevalasta” -tyyppisillä teksteillä. Vielä enemmän kirjallislähtöisiä tai kirjallisesta kalevalamittaisesta runoudesta vaikutteita saaneita runoja on SKVR:stä syrjään jätetyssä aineistossa, josta osa kerättiin myöhemmin niin kutsuttuun julkaisemattomien runojen kortistoon.

Näiden aineistojen nykyinen digitaalinen olomuoto sekä Maciej Janickin kehittämä varioivien, mutta samankaltaisten runosäkeiden ja jaksojen tunnistamismenetelmä tekee mahdolliseksi etsiä ja tarkastella kansanrunokokoelmien ja painettujen teosten vastavuoroisia suhteita aiempaa kattavammin. Vuorovaikutus suullisen ja kirjallisen runouden välillä on kuitenkin niin monimuotoista, että varman yleisen tunnistamistavan kehittäminen ei ole helppoa: laskennallinen menetelmä toimiikin ensisijaisesti lähiluvun apuna.

Suullisen kulttuurin käytössä ollut kirjallinen lähdepohja oli 1800-luvun lopulle tultaessa melko laaja: kalevalamittaista kirjallista runoa on Suomessa julkaistu 1600-luvulta asti. Tähän kuuluu monenlaista aineistoa: vain keveästi editoituja suullisia runoja, Kalevalan kaltaisia uusia kansanrunopohjaisia luomuksia sekä aivan uusia teoksia kalevalamitalle seipitettynä. Uusissa runoissa tyyli voi esimerkiksi lauserakenteen, runomitan tai sanaston tasoilla olla melko etäälläkin kansanrunon tyylistä.

Suulliseen kulttuuriin otetut kirjalliset vaikutteet voivat samoin olla monenlaisia. Joskus on opittu ulkoa kokonainen julkaistu runo tai runojakso, joskus otettu vaikutteita vaikkapa runon juonen kuljetukseen, joskus taas käytetään julkaisuista peräisin olevia säkeitä uuden suullisen runon rakennusaineena. Joskus uusi seipite vain liittyy kirjallisen runouden piirissä kehiteltyihin uusiin tyyliin ilman selviä lainoja. Vaikutteiden tarkempi laskennallinen tunnistaminen auttaisi hahmottamaan, minkä runokertomusten kirjalliset versiot ovat olleet erityisen suosittuja tai vaikuttavia. Selvää jo tässä vaiheessa on, että kirjallinen kalevalamittaisen runon kulttuuri vaikutti 1800-luvulle tultaessa suulliseen runolauluperinteeseen aiemmin havaittua vahvemmin.

Session puheenjohtajat: Niina Hämäläinen & Hanna Karhu

Osallistujat: Niina Hämäläinen, Hanna Karhu, Asta Sutinen

Työryhmämme "Kuratoituiden tunteet. Suullis-kirjallisten aineistojen tunteiden esittäminen pitkällä 1800-luvulla" käsittelee sitä, miten 1800-luvulla suullisen perinteen tekstualisointi, kirjallistaminen ja kaunokirjallinen hyödyntäminen muokkasivat käsityksiä rahvaan tunne-elämästä. Tällä, ajan tunnepolitiikkaan ja kansankunnan rakentamiseen liittyvällä projektilla on ollut kauaskantoiset seuraukset esimerkiksi siihen, millaisena hahmotamme 1800-luvun rahvaan tänä päivänä ja miten rahvaan tuottamaa perinnettä, ja tunteita, on tutkittu.

Surusanat ja kansakunnan kertomus

Niina Hämäläinen

Kalevalaseura / Helsingin yliopisto

niina.hamalainen@kalevalaseura.fi

Heti ilmestyttyään Elias Lönnrotin lyyrisiä kansanrunoja sisältävä *Kanteletar* (1840) personoitiin Suomen muusaksi, viattomaksi ja eteeriseksi naishahmoksi, jonka runous oli herkkää ja turmeltumatonta. Erityisesti lukijat ovat ihastelleet runojen synkkyyttä, surua, murhetta ja kipua. Pohdin esitelmässäni sitä, missä määrin *Kanteletar* on surun runoutta, entä miten surun kokemusta ja sen metaforia on hyödynnetty käsityksissä suomenkielisestä rahvaasta. Taustalla on käsitys lyriikasta merkityksellisenä lajina 1800-luvun kansakunta-ajattelussa. Intiimi, yksityinen ja tunteisiin kiinnittyvä lyyrinen runous houkutteli kansakuntaa määrittelemään itseään ja luomaan kuvitteellisia, tunneperäisiä yhteisöjä (ks. Leerssen 2023). Keskityn tarkastelemaan surun synonyymisiä sanoja *Kanteletarissa* ja sen esipuheessa sekä *Kanteletarta* ja lyyristä kansanrunoutta käsittelevissä kirjoituksissa.

Suhtautuminen iloon 1800-luvun lopun rekilauluissa sekä kansanlauluihin viittaavassa runoudessa

Hanna Karhu

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

hanna.karhu@finlit.fi

Rekilaulut olivat 1800-luvun lopulla suosittua nuorten perinnettä, jossa laulettiin esimerkiksi rakkaudesta ja ilosta. Kansanlaulujen iloinen leikillisyys tulkittiin kuitenkin usein kansansivistyksellisessä keskustelussa paheksuttavaksi kevytmielisyydeksi (esim. Kurkela 1989). Satu Apon (1989) mukaan rekilaulut, joissa myös nuoret naiset kuvattiin aktiivisina toimijoina, uhmasivat ajan moraalikäsityksiä: ”Sankariksi [lauluissa] nousee vanhoja normeja pilkkaava hulivilipoika mutta myös partnereita vaihtava, viinaa juova, tanssia rakastava (---) hulivilityttö.”

Monet nuoret miesrunoilijat, kuten Larin-Kyösti, viittasivat tähän lauluperinteeseen tuotannossaan. He kuitenkin hyödynsivät vain tiettyjä puolia ja tunteita perinteestä. Esittelen esitelmässäni SKS:n arkiston riimillisten kansanlaulujen aiheenmukaisen kortiston iloon liittyviä kategorioita sekä miten tunnesana ”ilo” esiintyy Kyösti Larsonin (myöh. Larin-Kyösti)

runokokoelmassa *Kylän lauluja* (1898). Tarkastelen myös, miten 1800-luvun lopun henkinen ilmasto, siveellisyyskäsitteisiin punoutuva kansallisuuskirjallisuuden synty sekä kansansivistykselliset pyrkimykset, vaikuttivat ilon arvostukseen kansakunnan rakentamisprosessissa.

Huviposti yhteisönormeja horjuttamassa 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä

Asta Sutinen

Helsingin yliopisto

asta.sutinen@helsinki.fi

Asta Sutinen tarkastelee esitelmässään huvipostia, kansalaisjärjestöjen ohjelmallisten iltamien ohjelmanumeroa, ja sen kirvoittamia affektiivisiä aikalaisreaktioita sanomalehtitekstien valossa. Esiintymislavalta jaetuista nimettömistä kirjeistä koostunut huviposti oli romanttiseen leikkiin tarkoitettu ohjelmanumero, jota käyttäjät anonymiteettiin turvautuen usein käyttivät päinvastaisiin tarkoituksiin: solvauksiin ja suoranaisiin uhkauksiin. Huviposti oli siten 1900-luvun alussa eläneille ihmisille monien vaikeiden ja ristiriitaisten tunteiden purkautumisväylä, joka antoi käyttäjilleen mahdollisuuden haastaa, provosoida ja kyseenalaistaa yhteisiä arvoja. Aikakauden yleisönosastokirjoitusten kautta on mahdollista analysoida, miten yhteisöjen arvoja vaalittiin kontrolloimalla, rajoittamalla ja ohjailemalla tunneilmaisua oikeaksi katsottuun suuntaan. Huvipostin väärinkäyttö koettiin uhkana kuvitellulle ja toivotulle yhteisölle. Tämän vuoksi syyllisiä etsittiin luokkarajojen eri puolilta niin koulutettujen ja kirjoitustaitoisten kuin sivistymättömiksi leimattujen syrjäseutujen asukkaiden joukosta. Ilmaisemalla sääliä, vihaa ja pelkoa haluttiin piirtää rajat anonymiksi jääneelle syylliselle ja siten tehdä pesäeroa ”meidän” ja ”muiden” välille. Väärintekijöihin suhtauduttiin joko torjuen tai katumusta vaatien, riippuen siitä, oletettiinko syyllisen löytyvät vastapuolen tai omien joukosta. (Tunne)yhteisöt eivät olleet stabiileja, vaan niitä muovattiin aktiivisesti myös huvipostikeskusteluissa.

Session puheenjohtaja: Dos. Jarkko Keskinen (Suomen historian
yliopistonlehtori, TY, jarkes@utu.fi)
Osallistujat: Anna Sundelin, Jenni Markuksela, Sanna Kuusikari

Näkymättömät – naiset elinkeinonharjoittajina 1800-luvun lopun suomalaiskaupungeissa

Keski- ja varhaismodernilta ajalta on viime aikoina julkaistu lukuisa määrä tutkimuksia, jotka käsittelevät naistoimijuuden haasteita, naisten elinkeinon harjoittamista ja naisten yhteiskunnallista asemaa. Modernin ajan naisyrittäjyys on sen sijaan herättänyt huomattavasti vähemmän mielenkiintoa. Syynä tähän on ollut modernin yrittäjyyden miehinen malli. Klassisessa yrittäjyystutkimuksessa johtajuudella ja yrittäjyydellä on aina ollut miehinen imago. Vastaavasti moderni yrittäjyystutkimus ja yrittäjyyden teoreettiset mallit korostavat usein maskuliinista riskinottoa, hallitsemista, valtaa ja menestymistä. Tämän seurauksena naisista on tullut sekä lähdeaineiston että 1800–1900-luvun talouselämää tarkastelevien tutkimuksen parissa enemmän tai vähemmän näkymättömiä. Tämän session tarkoituksena on tehdä modernin ajan naisyrittäjät näkyviksi ja tarkastella heidän toimijuuttaan modernin kaupunkikaupan näkökulmasta.

Sessio rakentuu suomalaiskaupunkien naisyrittäjyyttä analysoivan *Näkymättömät*-tutkimushankeen ympärille. Sen tuloksen syntyy kokonaiskuva naisyrittäjien merkityksestä modernin suomalaisen kaupunkitalouden muovaajina. Hankeen tarkastelee naisyrittäjiä kolmesta eri näkökulmasta: (1) keitä 1800-luvun lopun naisyrittäjät olivat? (2) miksi ja millaista liiketoimintaa he kaupungissa harjoittivat (3) Millainen rooli heillä oli uuden modernin kaupunki- ja kultuskulttuurin synnyttäjänä 1800-luvun lopun suomalaiskaupungeissa. Samalla hanke avaa mahdollisuuden elinkeinoelämän sukupuolittuneisuuden pidemmän aikavälin tutkimukselle ja osoittaa, miten historiantutkimuksen avulla on mahdollista syventää ymmärrystä nykypäivän naisyrittäjyyden taustoja.

Sessio koostuu kolmesta naisyrittäjyyttä käsittelevästä esitelmästä.

Betty Berghs kappmagasin och andra platser för kvinnlig företagsamhet i Vasa kring sekelskiftet 1900

Dos. Anna Sundelin (Historian yliopistonlehtori, ÅA, anna.sundeli@abo.fi)

”Työ on ollut hänelle ilo” - Katri Antell oululaisena naisyrittäjänä 1800-luvun lopulla

FM Jenni Markuksela (Tohtorikoulutettava, OY, jenni.markuksela@outlook.com)

Yksi nimi arkistoissa – kokonainen elämä: mikrohistoriallinen matka 1800-luvun yrittäjänaisen maailmaan

FM Sanna Kuusikari (Tohtorikoulutettava, TAU, sanna.kuusikari@tuni.fi)

Eliel Kilpelä
Helsingfors universitet
eliel.kilpela@helsinki.fi

Radikal adelsman och politiserande bibliotekarie: Georg Schauman mellan fält och ideologier vid sekelskiftet

Georg Schauman (1870–1930) var politiker, vetenskapsman och bibliotekarie vid universitetsbiblioteket när det privilegiebaserade ståndssamhället drog sina sista andetag. Som lantdagsman i adeln (1897–1906) hade han en självklar kanal till politisk påverkan. Denna kanal stängdes emellertid genom representations- och rösträttsreformen – vilken Schauman för övrigt varmt förespråkade. Intresset för politik och samhälle var emellertid centralt för honom, och efter att ha misslyckats med att bli invald 1907 intensifierade han sitt vetenskapliga och politiska skriftställande. I sina vetenskapliga skrifter och översättningsarbeten kring nationalekonomins historia och teori strävade han efter att förmedla en progressiv samhällsvision.

I mitt biografiska avhandlingsarbete om Georg Schauman utforskar jag huruvida hans handlande kan förstås som en anpassningsstrategi. En möjlighet är att han kompenserade för förlusten av politisk makt genom kulturellt och vetenskapligt kapital: han ställde sig mellan fälten för att fortsätta samhällelig påverkan. Samtidigt positionerade sig Schauman också mellan ideologier – förståelsefull gentemot arbetarrörelsen och dess krav men förankrad i en elitär, liberal miljö. Ett biografiskt studium av strategin – ett dubbelt mellanförskap – han valde erbjuder ett perspektiv på hur storfurstendömet gamla elit anpassade sig till samhällets demokratisering.

I anförandet utforskar jag tematiken ovan genom att placera Schauman dels i ett sammanhang som representant för en utmanad elit med förankring i den akademisk miljö, dels som en företrädare för en ideologisk ståndpunkt mellan den stigande arbetarrörelsen och en liberal, men till demokratisering reserverat förhållen, elit.

FT Veikka Kilpeläinen
Jyväskylän yliopisto
veikka.t.kilpelainen@jyu.fi

Tilan käyttö ja ajallinen monikerroksisuus Helsingissä 1820–1868: kertomuksia katoavasta kaupungista

Helsinki kasvoi 1800-luvun kuluessa uuteen rooliinsa Suomen keskeisimpänä hallintokeskuksena ja henkisenä pääkaupunkina. Rakennettu kaupunkiympäristö muuttui voimakkaasti eritoten 1820–1840-luvuilla, mikä vaikutti arkiseen tilankäyttöön. Kaupunkitilaan kohdistui jälleen nopeita ja merkittäviä muutoksia suurkaupungistumisen myötä 1800–1900-lukujen taitteessa. Tuolloin ”katoavasta” Helsingistä kirjoitettiin muun muassa sanomalehdissä ja kaunokirjallisuudessa, minkä lisäksi purku-uhan alla olevaa rakennettua ympäristöä dokumentoitiin valokuvin (erit. Signe Brander). Samaan ajanjaksoon sijoittuu paikallishistorioiden tieteellistyminen ja uudenlainen suhde kaupunkien menneisyyteen. Millaisia olivat eri kertomukset kaupunkitilan menneisyydestä ja edessä olevasta muutoksesta?

Esitys pohjautuu postdoc-tutkimukseeni, jossa tarkastelen kaupunkitilan käyttöä ja ajallista monikerroksisuutta Helsingissä 1820–1868. Tilan ajallisella monikerroksisuudella tarkoitan sitä, että kaupunkitilassa on samanaikaisesti eri aikakausien vaikutteita: nykyhetken lisäksi tilassa ovat aina läsnä sekä menneisyyden kerrostumat että ajatukset kaupunkitilan tulevaisuudesta. Tutkin yhtäältä Ruotsin ajan perintöä ja jatkuvuuksia, jotka näkyvät tilankäytössä rakennetun ympäristön muutoksista huolimatta. Lisäksi selvitän, miten, miksi ja millaisena 1820–1860-lukujen kaupunkitilaa muisteltiin, tutkittiin ja dokumentoitiin autonomian ajan lopulla. Tämä esitys keskittyy jälkimmäiseen näkökulmaan.

Heikki Kokko
FT, dosentti, Tampereen yliopisto
heikki.kokko@tuni.fi

Kokemus, narratiivi ja tieto 1800-luvun lehdistön paikalliskirjekulttuurissa: Teoreettinen lähestymistapa

Paikalliskirjeet olivat sanomalehtien lukijoiden kirjoittamia, paikkakunnilta toimituksille lähetettyjä kirjemuotoisia tekstejä, joissa kerrottiin paikallisesta elämästä, otettiin kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja käytiin debatteja. Näitä kirjeitä julkaistiin erityisesti suomenkielisessä lehdistössä 1800-luvulla kymmeniätuhansia.

Yksilön kokemus – joka rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa – jaettiin, kerrottiin ja julkaistiin paikalliskirjeissä ja siten se muuntui osaksi yhteisöllistä todellisuutta. Esitykseni tarkastelee paikalliskirjeiden kaksinaista roolia sekä kokemusten ilmaisuina että kulttuurisina narratiiveina. Analyysi perustuu Translocalis-tietokantaan, joka kokoaa vuosina 1820–1885 suomalaisessa lehdistössä julkaistut paikalliskirjeet.

Hyödynnän Socio-Cultural History of Experiences -teoreettista viitekehystä (Kokko & Harjula 2023, 2024), jossa kokemukset ymmärretään sosiaalisesti rakentuneina ja narratiivisesti legitimoituina. Jaetut kulttuuriset narratiivit järjestävät ja jäsentävät kokemuksia vuorovaikutuksessa kulloisenkin sosio-kulttuurisen rakenteen kanssa.

Paikalliskirjeet toimivat myös tiedon sirkulaation välineinä. Ne loivat vuorovaikutussuhteita, joissa yksilöllinen kokemus ja yhteisöllinen kertomus kietoutuivat toisiinsa. Näin kirjeet eivät vain välittäneet paikallista tietoa, vaan rakensivat yhteiskunnallista ja kulttuurista yli paikallista tietoa 1800-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa.

Paikalliskirjekulttuurin kokemukset, narratiivit ja tieto myös muuttivat suomalaisen yhteiskunnan rakennetta. Ne olivat osaltaan rakentamassa suomalaiseen yhteiskuntaan uudenlaista maanlaajuista osallisuuden ja kuulumisen aluetta – kansalaisyhteiskuntaa.

Valittu kirjallisuus

Kokko, Heikki & Harjula, Minna. 2024. Towards a socio-cultural history of experiences: A theoretical-methodological framework. *Cultural History* 13 (Supplement), 74–99.

<https://doi.org/10.3366/cult.2024.0320>

Kokko, Heikki. 2024. Village gossip or voice of the people? The culture of letters to the press in the grasp of transnational ideologies in mid-1800s Finland. Teoksessa J. Kortti & H. Kurvinen (toim.), *Mediated Ideologies: Nordic Views on the History of the Press and Media Cultures*. Vernon, 3–20.

Kokko, Heikki & Harjula, Minna. 2023. Social history of experiences: a theoretical-methodological approach. Teoksessa P. Haapala, M. Harjula & H. Kokko (toim.) *Experiencing Society and the Lived Welfare State*. Palgrave, 17–40. https://doi.org/10.1007/978-3-031-21663-3_2

Kokko, Heikki. 2022. From Local to Translocal Experience – The Nationwide Culture of Letters to the Press in Mid-1800s Finland. *Media History* 28(2), 181–198.
<https://doi.org/10.1080/13688804.2021.1961575>

Laura Kokko

Kulttuurihistorian väitöskirjatutkija, Turun yliopisto, työskentelee Suomen

Kirjallisuuden Seuran tutkimusosastolla

laukok@utu.fi

”Ehkä tämä kuuloherkkyyden aikainen menetys muodostui monessa suhteessa ratkaisevaksi tekijäksi kehityksessäni” – Kirjailija Volter Kilpi ja muuntuva huonokuuloisuuden kokemus

Kirjailija Volter Kilpi (1874–1939) oli nuoruusvuosistaan saakka huonokuuloinen. Nykytiedon valossa hänellä oli kuulosairaus nimeltä otoskleroosi. Kilven elämän tutkiminen valaisee huonokuuloisen ihmisen kokemusta sekä laajemmin myös huonokuuloisten aseman kehitystä Suomessa 1800-luvun lopulta 1930-luvun loppuun. Tarkastelen Volter Kilpeä ja huonokuuloisuutta elämäkerrallisen tutkimuksen ja kokemushistorian näkökulmista. Aikalaisaineiston valossa pohdin, miten huonokuuloisuudesta keskusteltiin Kilven elinaikana, ja miten käsitykset muuttuivat esimerkiksi Suomen Huonokuuloisten Huoltoliiton (nykyisen Kuuloliiton) perustamisen myötä. Kilpi oli yksi Kuuloliiton perustajajäsenistä vuonna 1930. Käytän tutkimuksessani vammaisuuden käsitettä analyyttisenä työkaluna, jonka avulla pyrin jäsentämään Kilven kokemusta ja hänen sijoittumistaan oman aikansa kulttuurisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin. Tutkimus asettuu vammaisuuden ja huonokuuloisuuden historian kentille, mutta linkittyy myös kirjallisuuden historiaan. Kysyn, miten huonokuuloisuuden aiheuttama kokemus on sekä yksilöllinen että kulttuurisesti ja kirjallisesti välittynyt — ja missä määrin sen luoma asema mahdollisesti periytyy kirjallisuushistorian kautta nykypäivään.

Samuli Korkalainen & Saijaleena Rantanen
Taideyliopisto
samuli.korkalainen@uniarts.fi, saijaleena.rantanen@uniarts.fi

Haavemaa – Musiikki ja siihen liittyvät kertomukset Pohjois-Amerikan suomalaissiirtolaisuuden tutkimusaineistona

Millainen kuva Pohjois-Amerikan suomalaissiirtolaisuudesta syntyy, kun tutkimusaineistona on musiikki ja siihen liittyvät kertomukset? Tähän kysymykseen pyritään vastaamaan Taideyliopistossa käynnissä olevassa tutkimushankkeessa, jonka otsikkona on ”Haavemaa – Soiva siirtolaisuus 1800-luvulta nykypäivään”. Hankkeen keskiössä on Pohjois-Amerikkaan ja sieltä edelleen Neuvosto-Karjalaan lähteneiden suomalaissiirtolaisten musiikki ja sen sosiaaliset merkitykset ja käyttö 1800-luvun puolivälistä nykypäivään. Tutkimushanke tuottaa uutta siirtolaisuuteen liittyvää tutkimusaineistoa toteuttamalla Suomessa ja Pohjois-Amerikassa muistitietokeräyksen.

Musiikilla oli Pohjois-Amerikan suomalaisten siirtolaisten elämässä keskeinen vaikutus yhteisöllisyyden ja integraation edistäjänä. Laulujen sanoituksiin on kirjattu yksittäisen ihmisen arki ja raskasta työtä tekevien kamppailu paremman elämän puolesta. Suomalaiset keräsivät ja kirjoittivat lauluja ja olivat ahkeria musiikin harrastajia. Samalla suomalainen virsiperinne eli siirtolaisseurakunnissa, ja siirtolaiset julkaisivat myös paljon uutta hengellistä musiikkia. Lähteneiden elämänvaiheita ja tapahtumia on mahdollista tarkastella ruohonjuuritasolla monipuolisen, mitä erilaisimmissa yksityisissä ja yhteisöllisissä tilanteissa hyödynnetyn musiikin avulla. Tässä onkin Haavemaa-hankkeen ydin: musiikin näkökulmasta, konkreettisesti siirtolaisten itsensä sanoittamana ja sovittamana, siirtolaiskokemukset näyttäytyvät moninaisina ja myös erilaisina suhteessa olemassa olevaan siirtolaistutkimukseen.

Tutkimus on aineistolähtöinen ja sijoittuu musiikin sosiaali- ja kulttuurihistorian kentälle. Monialaisessa hankkeessa hyödynnetään laulukirjojen ja muistitietokeräyksen lisäksi lähdeaineistona myös Pohjois-Amerikassa julkaistuja sanomalehtiä ja niiden välittämiä kertomuksia musiikista. Monipuolinen aineisto mahdollistaa yhtä lailla niin mikrohistoriallisen kuin ylijärjestyksen näkökulman hyödyntämisen. Tarkastelun kohteena olevan henkilön tai ryhmän toiminnan perusteella on mahdollista tehdä tulkintoja myös yhteiskunnallisesta tilanteesta ja niistä sosiaalisista verkostoista, joissa tutkittavat henkilöt vaikuttivat. Tällaisia näkökulmia ovat esimerkiksi naisten yhteiskunnallisen aseman tarkastelu niin työväenliikkeessä kuin seurakunnissa musiikin kautta tai laulukirjoista välittyvä kuva suomalaisen siirtolaisyhteisön demografisesta muutoksesta 1900-luvun alussa.

Tässä esitelmässä keskitymme musiikkiin liittyvien kertomusten hyödyntämiseen siirtolaishistorian tutkimusaineistona. Lisäksi esittelemme vuonna 2024 alkaneessa hankkeessa jo saavutettuja tutkimustuloksia keskittyen siirtolaisten ensimmäiseen sukupolveen, josta suurin osa saapui Pohjois-Amerikkaan vuosien 1860–1920 välillä.

Mariaana Korpela
Åbo Akademi

1700- ja 1800-lukujen vaihteen asiakirjojen uudelleenkäyttö yksilön elämäntarinan rakentamisessa

Työn alla oleva pro gradu -tutkielmani käsittelee noin vuonna 1760 syntyneen ja 1832 kuolleen naisen, Lena Ersdotterin, elämää sen jälkeen, kun hänen miehensä karkotettiin vuonna 1787 Porvoosta ja koko maasta. Tarkastelen Lena Ersdotterin tarinaa mikrohistoriallisella otteella. Lähteinäni ovat eri viranomaisten tarpeista syntyneet aineistot, pääosin kirkonkirjat, mutta myös henkikirjat ja Lenan miehen tuomiosta kertova tuomiokirja.

Työssäni yhdistyvät historiantutkimus ja arkistotiede. Molemmat käsittelevät asiakirjojen syntykonteksteja. Historiantutkimuksessa lähdekritiikki pyrkii tavoittamaan sen, millaisiin tutkimuskysymyksiin käytettävissä olevasta lähteestä voidaan löytää vastauksia.

Arkistotieteessä asiakirjan todistusvoimaisuutta arvioidaan sen perusteella, kuka sen on laatinut, mitä tarkoitusta varten ja milloin.

Miehensä tuomion takia Lena Ersdotter ei hukkunut historiaan rutiininomaisten asiakirjamerkintöjen taakse. Hän jäi asumaan Porvooseen naimisissa olevana perheenäitinä, jonka mies ei ollut paikalla tukemassa perhettä ja jakamassa sen elatusta. Lenan jääminen paikkakunnalle oli aikanaan vastoin normeja, sillä vaimon olisi tullut seurata puolisoaan karkotukseen.

Tutkimuskysymyksinä minulla ovat:

Mihin mahdollisuuksiin Lena Ersdotter tarttui elättääkseen perheensä?

Miten eri asiakirjojen syntykontekstit ohjasivat viranomaisten kirjausten sisältöä?

Miten eri organisaatioiden viranomaiset näkivät Lenan hänen elämänsä eri vaiheissa niissä tilanteissa, joissa he olivat tavalla tai toisella hänen kanssaan tekemisissä?

Session puheenjohtaja: FT Karolina Kouvola

Osallistujat: Karolina Kouvola, Tuukka Karlsson, Roope Kotiniemi

Kerronta rituaalispecialistien ja virantoimittajuuden muovaajana

Tarinoilla ja kertomuksilla voidaan muokata, vaikuttaa ja muuttaa vakiintuneita käsityksiä erilaisista yhteisöllisistä toimijoista sekä rakentaa uudenlaista ymmärrystä reaali maailman toimijoihin liitetystä tärkeistä aiheista. Tässä sessiossa tarkastellaan sitä, miten tietäjä- ja lukkaritarinat rakentavat jaettua ymmärrystä rituaalispecialisteista ja virantoimittajista. Vastaamme kysymyksiin siitä, millaisia diskursiivisia ratkaisuja on tehty erilaisten mielikuvien muodostamisessa, millainen muistijälki yhteiskunnallisista muutoksista on jäänyt kulttuuriseen muistiin ja miten aineellisuus voi näytellä keskeistä roolia taikuuden käsittämässä. Esitelmien yhteisenä tavoitteena on laajentaa kuvaa tarinoiden ja kertomusten merkityksestä erilaisissa 1800-lukua käsittelevissä aineistoissa sekä haastaa vakiintuneita käsityksiä, jotka näiden tarinoiden kautta ovat syntyneet ja jääneet elämään.

Lukkareita monenmoisia: Lukkareiden rooli 1800-luvun maaseutuyhteisön muistissa

FT Karolina Kouvola, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

karolina.kouvola@oulu.fi

Lukkarit esiintyvät 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kerätyssä muistitiedossa sekä ammattikuntansa edustajina että osana maaseutuyhteisöään. 1800-luvun myötä lukkareiden toimenkuva muuttui radikaalisti kirkkomusiikin merkityksen noustessa lääkintä- ja opetustehtävien ohitse. Esitelmässä tarkastellaan sitä, miten tämä muutos heijastui kerrontaperinteeseen ja miten yhteiskunnallista muutosta voidaan havainnoida kerrontaperinteen sisältämän kulttuurisen muistin kautta. Esitelmän aineistona hyödynnetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoaineistoa, joka on tallennettu pääasiassa 1900-luvun alkupuolella. Näin voidaan havaita arkistoaineiston sisältämiä vakiintuneita käsityksiä ja ilmaisutapoja liittyen lukkareiden asemaan yhteisöissään.

”En tietäjä är en maktig man”: Rituaalispecialistien diskursiivinen rakentuminen 1800-luvun sanomalehdistössä

FT Tuukka Karlsson, Helsingin yliopisto

tuukka.karlsson@helsinki.fi

Tarkastelen esitelmässäni muun muassa tietäjien nimellä tunnettujen suomalais-karjalaisten rituaalispecialistien kuvauksia 1800-luvun suomalaisessa sanomalehtiaineistossa. Selvitän, minkälaisia rituaalispecialisteja koskevia mainintoja suomen- ja ruotsinkieliset lehdet ovat sisältäneet ja minkälaista kuvaa tietäjistä on rakennettu diskursiivisesti. Missä genreissä tietäjien kuvaukset esiintyvät ja miten genretyypilliset piirteet näkyvät rituaalispecialisteja koskevissa teksteissä? Kiinnitän erityisesti huomiota siihen, miten niin sanotun Uuden Kalevalan (1849) ilmestyminen on mahdollisesti vaikuttanut aineistossa esiintyviin kuvauksiin. Esitelmäni nojaa teoreettisesti ja metodologisesti lähi- ja kaukolukuun sekä diskursiivisten rekisterien analyysiin. Aineistona toimii Kansalliskirjaston digitoima sanomalehtiaineisto. Perehtymällä tietäjäkuvauksiin ja niiden muutoksiin, näytän, kuinka

rituaalispesialisteja koskeva tieto on rakentunut julkisessa sanomalehtikeskustelussa 1800-luvulla.

“Turjiihen taikapussiloissa”: Tietäjän taikapussi uskomusperinteen ilmiönä

HuK Roope Kotiniemi, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

roope.kotiniemi@finlit.fi

Esitelmäni pohjautuu kesäkuussa valmistuneeseen maisterintutkielmaani ja se käsittelee monien muiden nimien ohella taikapussiksi kutsuttua esinettä tai esineiden kokoelmaa, jota tarkastelen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kertomusperinteen aineistojen pohjalta. Aineisto koostuu noin 550 uskomuksesta tai uskomustarinasta ja kattaa alueellisesti maantieteellisen Suomen ja lähialueita. Ajallisesti aineisto on karttunut 1850-luvulta 1960-luvulle, mutta yleisesti SKS:n arkiston uskomusaineistojen katsotaan kuvaavan varhaismodernia maailmankuvaa, joka vallitsi 1700- ja 1800-luvuilla. Lähestyn aineistoa uskomusperinteenä, joka näkökulmana hyväksyy aineiston variaation, ristiriitaisuuden ja monitulkintaisuuden. Samaan aineistoon mahtuvat niin fantastisemmat tyyppitarinat kuin henkilökohtaiset memoraatit sekä ilmiötä tarkasti kuvaavat kertomukset että koko ilmiön kieltävät tiedonannot. Esitelmässäni tarkastelen taikapussin ja rituaalispesialistin yhteyttä sekä tarkastelen taikapussin aineellisuuksien kuvauksia. Aineelliskuvauksien kautta on mahdollista nähdä ilmiö pääpiirteiltään koherenttina ja loogisena järjestelmänä, joka ei ole pohjimmiltaan sattumanvarainen.

Anna Kuismen
anna.kuismen@kotikone.fi

Dominoivan äidin tapaus – ajanomaista vai erityistä? Valokeilassa Tallgrenin naisten elämä

Jenny Maria Montin-Tallgren (1852–1932) syntyi Raahessa laivanvarustajan ja kauppiaan tyttärenä. Nuoruudessaan hän toimi innokkaasti mm. kansanvalistustyössä. Häntä pyydettiin Muinaismuistoyhdistyksen asiamieheksi, jonka tehtävänä oli kerätä tietoja Raahen alueen muinaismuistoista. Elämä muuttui naimisiinmenon myötä, kun aviomies toimi kappalaisena mm. Ruovedellä. Vuonna 1887 perhe muutti Turun liepeille, kun Ivar Tallgrenista tuli Maarian kirkkoherra. Perheeseen syntyi seitsemän lasta, joista viisi jäi eloon. Oivasta (myöh. Tuulio) tuli romanisti, Kaarlosta pappi, Mikosta arkeologi ja Ailista piirustuksen opettaja. Nuorimmasta lapsesta, vuonna 1887 syntyneestä Anna-Maria Tallgrenista tuli kirjallisuuskriitikko, dramaturgi ja esseisti. Kokoan parhaillaan aineistoa hänen elämäkertaansa.

Montin-Tallgren tunnetaan lahjakkaana ja valovoimaisena ihmisenä, harrastaja-arkeologina ja lapsilleen omistautuneena naisena. Kirjeessään Aino Kallakselle 23.12.1931 Anna-Maria kuvaili äitiään säteileväksi. ”Olisin tahtonut hänet Sinulle näyttää kuin kalliin korun, kuin antiikkisen kameen; Sinä olisit ottanut vastaan hänen ihmeellisen charminsa.” Kolikolla oli kuitenkin toinen puoli. Suomettarelaiseen aviomieheen koski vaimon kääntyminen perustuslailliseksi nuorimman pojan esimerkin innoittamana. Poliittinen railo sai aikaan myös sen, että äiti kääntyi ruotsinmieliseksi. Perheen kirjeenvaihdossa äitiä rakastetaan, jopa palvotaan, mutta rivien välissä ja riveilläkin kerrotaan toisenlaista tarinaa. Nuori Jenny Maria oli riemuinnut siitä, että naisetkin voivat suorittaa ylioppilastutkinnon, mutta kun Aili-tyttären olisi pitänyt siirtyä jatko-opistoon, hän jäi hoitamaan äitiään. Ei voi välttyä ajatukselta, että Jenny Marian toistuvat sairaudet olivat ainakin osittain psykosomaattisia ja yksi vallankäytön välineistä.

Anna-Maria Tallgren sairasteli paljon lapsena. Tellervo Krogeruksen sanoin ”häntä hoidettiin, eristettiin, holhottiin, puettiin. (--) Muiden sisarusten oli opittava hiipimään oven takana äidin vaaliessa hänen untaan.” Jenny Maria kirjoitti 28.10.1901, että tytär oli perinyt ”äitinsä sairaan ja henkisesti heikon sielun.” Anna-Maria kärsi koko elämänsä ajan unettomuudesta ja masennuksesta. Myös Aili sairasteli, ja hänen avioliittonsa hajosi. Pohdin esitelmässäni, mikä Tallgrenien tapauksessa oli ajanomaista, mikä erityistä.

Liisa Kunnas
Aalto-yliopisto & Helsingin yliopisto
liisakkunnas@gmail.com

Suomalaisen esihistorian tarinallistaminen ja visualisointi 1800-luvun loppupuolella

1800-luku edustaa merkittävää vedenjakajaa sekä arkeologian tieteehistoriassa että yleisesti menneisyyden periodisaation ja kronologioiden käsitteellistymisessä. Erityisesti 1860-luvulta lähtien ihmisen menneisyyden todellisen pituuden vähittäinen selviäminen ja toisaalta muodostuvien kansallisten identiteettien ja kansallisvaltoiden tarve rakentaa omia kansallisia menneisyyksiään vaikutti voimakkaasti esihistoriallisen ajan tulkintoihin. Kansakuntien rakentaminen edellytti myös kansanvalistusta ja loi uudenlaisen tarpeen menneisyyden popularisoinnille ja sitä elävöittäville tarinoille sekä esihistoriaa esittäville kuville. Esitelmässä tarkastellaan, miten silloista uusinta tieteellistä tietoa muotoiltiin suurelle yleisölle ymmärrettäväksi esihistorian yleisesitysten ja muiden suurelle yleisölle suunnattujen tekstien ja niiden kuvitusten kautta. Kaukaisinta menneisyyttä esittävä kuvakieli omaksui paljon elementtejä samanaikaisista kolonialistisen visualisoinnin konventioista. Alkuperäiskansojen ja Euroopan ulkopuolisten kulttuureiden käsitteellinen ja visuaalinen yhdistäminen esihistoriallisuuteen, kivikautisuuteen ja pysähtyneisyyteen ruokki omalta osaltaan alkuperäiskansojen marginalisaatiota ja toimi oikeutuksena rasismille ja asutuskolonialismille.

Jenni Kuuliala

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto

jenni.kuuliala@utu.fi

Sairaus, lääketiede ja maskuliinisuus: Sir Augustus d'Estén (1794–1848) tapauksen uudelleenarviointia

Sir Augustus d'Este oli Sussexin herttua Augustus Frederikin, Englannin kuningas Yrjö III:n pojan, sekä Lady Augusta Murrayn poika. Kuningas mitätöi hänen vanhempiansa salaa solmiman avioliiton, ja d'Estén aikuiselämää leimasivat pyrkimykset saada takaisin tämän myötä menetetty arvoasema.

Vuonna 1942 d'Estén päiväkirja löytyi Blind School Hospitalista Englannin Leatherheadista. Päiväkirjassa, jonka lääkäri Douglas Firth editoi ja julkaisi muutamaa vuotta myöhemmin otsikolla *The Case of Augustus d'Esté* (Augustus d'Estén tapaus), d'Esté kuvaa yksityiskohtaisesti 1822 alkaneita aaltoilevia ja pahenevia toimintakykyyn vaikuttaneita oireitaan sekä niihin saamiaan hoitoja. Muistiinpanojen perusteella useat neurologit ovat diagnosoineet d'Estéllä MS-taudin eli multippeliskleroosin, ja hänestä on tullut vakiintunut esimerkki ensimmäisestä ”varmasta” MS-tautia sairastaneesta henkilöstä alan julkaisuissa.

Vaikka olemassa olevien tietojen perusteella ei ole syytä epäillä jälkikäteen tehdyn diagnoosin todenperäisyyttä, herättää se kuitenkin useita tutkimuksellisia ja tutkimuseettisiakin kysymyksiä. MS-tautia ei diagnostisena kategoriana tunnettu d'Estén eläessä; näin ollen hänen kokemuksensa huononevasta toimintakyvystä ei ole tulkittavissa modernin, lääketieteellisen käsitteen kautta. Toisaalta päiväkirjojen sisältö taipuu huonosti kroonisen sairauden ja vammaisuuden tulkintaan nykytutkimuksessa käytettävien, yhteiskunnan ja yksilön suhdetta painottavien vammaisuuden teoreettisten mallien kautta. Päiväkirjassaan d'Esté nimittäin keskittyi nimenomaan oireisiinsa ja niiden hoitoon – eli siis lääketieteeseen.

Esitelmässäni analysoin Augustus d'Estén raportointia omasta sairaudestaan sekä kokemuksen historian että vammaisuuden historian näkökulmien kautta. Pohdin, miten d'Estén kokemus pahenevista oireista rakentuu, mihin hän sen sitoo, ja mitä tämä kenties kertoo hänen asemassaan olleen miehen näkemyksistä kehollisuudesta, maskuliinisuudesta ja fyysisestä terveydestä sekä lääketieteestä näiden kokemusten määrittäjänä. Kiinnostavaa on myös lääketieteellisen tiedon muodostuminen ja vaikutus kokemukseen jatkuvasti alenevasta toimintakyvystä.

Session puheenjohtaja: Susanna Lahtinen

Osallistujat: Susanna Lahtinen, Bengt Selin, Maiju Tuisku, Johanna Seppä

Museot tarinallisuuden paikkoina

Museot ovat vuorovaikutuksellisia paikkoja, joissa herätellään kävijöitä ajattelemaan menneisyyden tarinoita ja niiden kertojia. Museoissa tarinat muotoillaan elämyksellisiksi kokonaisuuksiksi eri kohderyhmät huomioiden. Tiedon välitys tapahtuu monin erilaisin keinoin: tietoa ja tarinoita kerrotaan mm. erilaisilla teksteillä, videoilla, tapahtumissa, opastuksilla ja äänimaisemilla.

Museot tiedostavat nykyään oman roolinsa vallankäyttäjinä. Sessiossa pohdimme, kenen tarinoita kerromme ja mistä näkökulmasta. Millaisia tarinoita haluamme museokävijöiden kuulevan menneisyydestä? Millaisen kuvan museot pyrkivät antamaan ihmisistä? Millaisia tunteita herätellään? Tässä sessiossa tarkastelemme museoiden keinoja tarinoiden ja tiedon välittäjinä.

Museoiden tarinat videoiden välityksellä

Susanna Lahtinen, amanuenssi & Bengt Selin, amanuenssi, Turun kaupunginmuseo
susanna.lahtinen@turku.fi, bengt.selin@turku.fi

Kulttuurihistoriallisten museoiden vahvuus tarinankertojina ovat usein itse museokohteet, jotka jo itsessään ovat kertomuksia menneestä. Museorakennuksissa menneisyys havainnollistuu ja konkretisoituu. Mutta miten välittää museoiden tallentama historia, niiden vuosisataiset tarinat ja tunnelma eri kohderyhmille videoiden välityksellä? Millä tavalla saadaan tiivistettyä olennainen kuninkaista, herttuattarista, vangeista tai porvarisrouvista muutamaan minuuttiin? Kuinka kertoa tarinoita joskus jopa lähes ilman tekstiä tai sanoja? Millaista on antaa kasvot ja ääni menneisyyden ihmisille?

Tässä esitelmässä nostetaan esille Turun kaupunginmuseon tuottamia erilaisia videoita, joilla on kerrottu tarinoita historiallisista henkilöistä. Erityisesti keskitymme Turun linnan tarinoihin, joista monet ovat 1800-luvulla luotuja romanttisia myyttejä. Miten kertoa henkilöistä uudesta näkökulmasta, jos heistä on toista sataa vuotta totuttu kertomaan tietyllä tavalla? Tarkastelemme myös erilaisia haasteita, joita museoissa kohdataan, kun välitetään tarinoita menneisyydestä digitaalisin keinoin. Lähestymme aihetta käytännön esimerkkien avulla ja kerromme Turun kaupunginmuseon monista videoprojekteista, joilla on pitänyt pohtia tiedon välittämistä, eettisiä kysymyksiä, tasapainoilua fiktion ja faktan välillä ja huumorin roolia osana oppimista.

Laitakaupungin tarinat – tieto, tunteet ja tarinallisuus Luostarinmäen museokorttelissa

Maiju Tuisku, amanuenssi, Turun kaupunginmuseo
maiju.tuisku@turku.fi

Miten kertoa aidoista, menneisyydessä eläneistä ihmisistä, joista on jäänyt jälkeen vain pieniä tiedonmurusia? Miten valjastaa osin fiktiivinen henkilötarina museon laajemman historiaperspektiivin, näyttelyn ja yleisötyön käyttöön?

Tämän esitelmän keskiössä on Turun Luostarinmäen menneisyys asuinalueena sekä nykyisyys kahdensadan vuoden takaisesta elämästä kertovana museokorttelina. Vuonna 2022 valmistuneen näyttelyuudistuksen lähtökohtana oli lähestyä menneisyyttä alueella 1800–1900-luvuilla asuneiden ihmisten kautta. Tällä lähtökohdalla haluttiin paitsi kertoa alueen historiasta lähestyttävällä ja samastuttavalla tavalla, myös avata uusia mahdollisuuksia museon elävöittämiseen ja aikaperspektiivin laventamiseen.

Ison osan näyttelyprosessista täytti erilaisten asukkaiden jäljittäminen, tiedonpalasten kokoaminen ja asukkaiden ympärille rakennetut, menneisyyden luostarinmäkeläisistä kertovat biofiktiiviset tarinat. Puheenvuorossa tarkastellaan museon henkilötarinoiden luomisprosessia tiedon ja tarinallisuuden näkökulmasta sekä avataan tasapainoilua historiallisten fragmenttien jättämien aukkojen täyttämässä. Samalla pohditaan menneestä yksittäisten ja yksityisten ihmisten kautta kertomisen eettisiä kysymyksiä.

Kohtaamisia taiteen tarinoissa – Wäinö Aaltosen kirjeet museon yleisötyön lähtökohtana

Johanna Seppä, yleisötyön amanuenssi, WAM Turun kaupungin taidemuseo
johanna.seppa@turku.fi

Wäinö Aaltonen (1894–1966) tunnetaan paitsi taideteoksistaan, myös mustavalkoisista valokuvista, joissa hän poseeraa ylväänä ja ryhdikkäänä. Omana aikanaan kansalliskuvanveistäjäksikin tituleerattu taiteilija nousi Suomen taiteen eturiviin vaatimattomista oloista ja tavoitti teoksissaan jotain sellaista, jonka katsottiin vahvistavan nuoren kansakunnan identiteettiä.

Tämä on se tarina, jota Aaltosesta useimmiten kerrotaan. Mutta mitä muita tarinoita häneen voidaan liittää? Mitä nousee esille, kun katse suunnataan kirjeisiin, joita taiteilija on kirjoittanut läheisilleen? Kirjeissä ei puhu jalustalle nostettu taiteilija, vaan poika, veli, ystävä, puoliso ja isä. Kuva ”mestarista” muuttuu inhimillisemmäksi, kun saamme lukea nuoren Wäinön konserttikokemuksista 1910-luvun Turussa tai hänen kuvailuaan siniharmaasta pakkasaamusta Hirvensalon lauttarannassa. Kirjeiden välityksellä pääsemme kurkistamaan myös Wäinön opintoihin Turun piirustuskoulussa (1910–1915) ja kuulemaan tuntemuksista, joita vääjäämättömästi etenevä kuuroutuminen hänessä aiheutti.

Esityksessä kuullaan, miten WAM Turun kaupungin taidemuseossa hyödynnetään Wäinö Aaltosen kirjemateriaalia. Minkälaisia tarinoita ja tunteita kirjeiden kautta välittyy? Entä miten kirjeet toimivat erityisesti ikäihmisille suunnatussa yleisötyössä?

Session puheenjohtaja: Otto Latva (otto.latva@utu.fi)

Osallistujat: Aino Jämsä, Reeta Kangas, Otto Latva

Eläimiin liittyviä uskomuksia ja tarinoita 1800- luvulla

Sessio tarkastelee, miten lehdistö ja kirjallisuus tuottivat tietoa eläimistä ja eläinsuhteiden risteymistä 1800-luvun Suomessa. Aiheina ovat elättikäärmeistä kerrotut tarinat, lapsille suunnattujen faabeleiden eläinkuvat sekä rahvaan ja yläluokan eriävät käsitykset karjaa saalistavista petoeläimistä.

Elättikäärmeet 1800-luvun suomalaisessa lehdistössä ja kirjallisuudessa

Aino Jämsä, Kulttuurihistoria, Turun yliopisto

aino.m.jamsa@utu.fi

Elättikäärmeistä kertovia tarinoita julkaistiin 1800-luvun suomalaisessa lehdistössä ja kirjallisuudessa. Kertomusten mukaan suomalaisissa maataloissa pidettiin ennen vanhaan eläteinä käärmeitä. Nämä käärmeet asuivat talojen pihapiireissä, navetoissa ja tuvissa. Niitä ruokittiin usein maidolla ja uskottiin, että käärmeen läsnäolo takasi talon ja karjan hyvinvoinnin. 1800-luvun loppupuolella käärmeiden elättämisestä kirjoitettiin usein vanhana, lähes katoamassa olleena perinteenä.

Pohdin esitelmässäni, miten lehdissä ja kirjallisuudessa julkaistu tieto ja tarinat elättikäärmeistä rakentuivat. Haen inspiraatiota näkökulmaani tiedon historian tutkimuksesta. Tarkoitukseni on tarkastella elättikäärmetarinoita osana kansankulttuuria koskevan tiedon tuottamista 1800-luvulla kiinnittämällä huomiota tiedon ja tarinoiden muotoutumisen prosessuaalisuuteen sekä erilaisiin toimijoihin. Elättikäärmetarinat asettuvat osaksi laajempaa kiinnostusta, jota suomalaista kansakuntaa 1800-luvulla rakentanut sivistyneistö tunsu muinaisena pitämäänsä kansankulttuuria kohtaan. Tarinat käärmeistä avaavat näkökulman siihen, miten sivistyneistö käsitti ja arvotti kansan uskomuksia ja tietämisen tapoja. Pohdin myös, millä tavoin elättikäärmetarinat voivat valottaa maaseudun pihapiirejä rakennuksineen käärmeiden ja ihmisten kohtaamispaikkoina 1800-luvun Suomessa sekä laajemmin aikalaisten suhdetta käärmeisiin.

Viekkaita kettuja ja pullistelevia sammakoita: Eläinkäsitykset 1800-luvun alun suomalaisissa lapsille suunnatuissa faabeleissa

Reeta Kangas, Taidehistoria, Turun yliopisto

reeta.kangas@utu.fi

Faabeleita ahkerista muurahaisista ja hurvittelevista heinäsirkoista on kerrottu Euroopassa vuosituhansia. Faabeleiden vertauskuvalliset eläinhahmot edustavat ihmisten luonteenpiirteitä. Eurooppalaiset faabelit juontavat juurensa antiikin aikoihin, Aisopoksen tarinoihin. Samoihin teemoihin perustuvia faabeleita on kerrottu eri aikoina yhä uudelleen eri tavoin. Perinne on laajasti yleiseurooppalainen. Myös suomalaiset faabelit ovat osa tätä yllirajaista faabeliperinnettä.

Antiikin aikana faabeleita käytettiin retoriikkakoulujen oppimateriaalina. Myöhemmin faabeleita on hyödynnetty klassisten kielten oppikirjoina. Vaikka faabeleita on käytetty lasten opetuksessa, alettiin varsinaisia lapsille suunnattuja faabeleita kirjoittaa vasta 1700-luvulla. Ensimmäinen suomalainen lapsille suunnattu faabelikokoelma julkaistiin 1700-luvun lopussa. Suomessa faabeleita pidettiin 1800-luvun alussa erityisen sopivina lasten lukemistoina ja kasvatustvälineinä. Niitä julkaistiin sekä kokoelmina että kertomuksina sanomalehdissä. Faabelit moraalisine opetuksineen sosiaalistivat lapsia yhteiskuntaan. Samalla ne muokkasivat ihmisten näkemyksiä muunlaisista eläimistä.

Esitelmässäni tarkastelen 1800-luvun alkupuolella julkaistujen, lapsille suunnattujen faabeleiden eläinnäkemyksiä. Keskityn eläinhahmojen kahteen merkitystasoon: eläimet eläiminä ja eläimet ihmisinä. Aineistossani korostuu myös ihmisten luontosuhde sekä sen muutokset.

Noiduttu karhu ja valistunut metsästäjä – Luokkaerot ja luontokäsitykset 1800-luvun suomalaisessa lehdistössä

Otto Latva, Kulttuurihistoria, Turun yliopisto
otto.latva@utu.fi

Lehdistölähteistä löytyy 1800-luvulta mainintoja siitä, miten rahvas suomen alueella ei aina uskonut petoeläinten tappavan karjaa. Jos esimerkiksi karhu oli hyökännyt karjan kimppuun, ajateltiin tällaisen karhun olevan eläimeksi noiduttu ihminen. Karhuilla oli ollut erityisasema suomalaisessa kansanuskossa jo pitkään ennen 1800-lukua, mutta tämä asema säilyi rahvaan kulttuurissa jopa vielä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessakin. Jos karhu käyttäytyi ”oudosti” tai teki vahinkoa, saatettiin selittää, että kyseessä oli lumottu tai karhuksi noiduttu ihminen. Erityisesti riistanhoidosta innostuneet yläluokan harrastajametsästäjät kritisoivat rahvaan uskomuksia näkyvästi lehdistökirjoituksissa. He määrittelivät suhdettaan metsäneläimiin valistuksen ja hyötyajattelun näkökulmasta. Tämän vuoksi he paheksuivat noituuteen viittaavia selityksiä petoeläinten käytökselle taikauskona, joka pitää kitkeä kansasta pois ja rohkaista heitä tappamaan haitalliseksi koettuja petoeläimiä.

Käsittelen tähän teemaan liittyvää lehdistökeskustelua ja pohdin, mitä lehdistölähteet kertovat rahvaan ja yläluokan muuttuneista luontokäsityksistä 1800-luvulla. Pohdin myös, miten lehdistö toimi yläluokalle vallankäytön foorumina, jonka kautta he pystyivät rahvasta tehokkaammin kertomaan, mikä on oikea ja väärä tapa suhtautua luontoon.

De origine Societatis Musicae Aboensis AD 1790 – Sökandet av rötterna av Musikaliska Sällskapet i Åbo

Musikaliska Sällskapet i Åbo (MSÅ) grundades år 1790. Man antar att dess förebild var sällskapet *Utile dulci* i Stockholm. Där var ändå en annan föregångare i Åbo. Nämligen *Aurora-sällskapet* grundades redan år 1770 och det kan man säga är ett direkt efterträdare av *Utile dulci* samt företrädare av MSÅ. Grundarna Henrik Gabriel Porthan, Carl Fredrik Mennander och Pehr Juslén hade alla varit medlemmar av *Utile dulci*. Därför *Aurora-sällskapet* kopierade sina stadgar och funktioner från Stockholm.

20 år senare skrevs stadgar av MSÅ. De liknar mycket de stadgar som man skrev i Berlin år 1749, *Musikausübende Gesellschaft Berlin*. Skulle det vara möjligt att den preussiska föreningen vore förebild till MSÅ?

Jag har inte funnit någon direkt fakta, som skulle fästa min hypotes, men några indirekta bevis finns:

Efter att Carl XII dog fick Sverige en ny konung från Schleswig-Holstein, Adolf Fredrik. Han var gift med Lovisa Ulrika, preussiska prinsessan och syster av Fredrik II Store. Hon uppfostrade sin son Gustav (III) efter principer av upplysningsfilosofi. Deras stor idol var Fredrik II, fastän den unga Gustav vistades också långa tider i Paris och fick många intryck från hovlivet där. Men han visiterade ett par gånger också Berlin med en stor svit. Man kan antaga, att medlemmar av svenska hovet tog del i kulturlivet i Berlin, när de vistade ett par månader där. De såg, hur literära och musikaliska klubbar funktionerade och grundade efteråt föreningar i Stockholm efter modellerna från Berlin.

En direkt kontakt från Berlin till Åbo kan vara också Henrik Gabriel Porthan, som visiterade Berlin år 1779.

Många artiklar av MSÅ stadgar liknar eller är nästan identiska med de av *Musikausübende Gesellschafts*. Jag har räknat, att när man i Berlin hade 20 artiklar i stadgarna, det finns i Åbo 49 artiklar om vilka 29 (ca. 60 %) har samma innehåll som de berlinska. Ett halft sekel mellan artiklarna menar, att man kan observera i stadgarna den sociala och spirituella utvecklingen, som ägde rum i Europa. *Musikausübende Gesellschaft* var grundad av fackmän som spelade för sig själv och beviljade amatörer lysna dem. Det betydde början av officiella konserter. MSÅ skrev artiklar, som var mera demokrata. Dilettanterna hade mera rättigheter och mindre bemedlade fick undervisning gratis. MSÅ strävade till *utile publique*. Gamla privilegier, som hade verkat inhiberande på musiklivet i Åbo, erfors hindrande och kastades till skräpet.

Suvi Leukumaavaara

Doctoral Programme for History and Cultural Heritage, University of Helsinki

suvi.leukumaavaara@gmail.com

suvi.leukumaavaara@helsinki.fi

The life of Herman Gesellius - researching the unresearchable

My research concerns the factors influencing the artistic work and collaboration of Finnish turn-of-the-century architects. Key person in my research is the Finnish German architect Herman Gesellius (1874-1916), the so-called “least known member” of the notable architectural office Gesellius, Lindgren, Saarinen, due to “lack of substantial archival materials regarding his personal life and career”.

I am researching the role of Gesellius as a somewhat forgotten yet versatile operator of his on time, an intermediary between cultures and an active member of the architects’ community in Finland, who had several international contacts not least due to his international family background. My research proves Gesellius was a far more important member of the Gesellius, Lindgren, Saarinen than how prior research has presented him.

Gesellius died at only 42 years of age and was professionally active also during his last years in spite of illness. Some of his last international collaborations are plans for the future – his, as well as others’.

FD Robert Louhimies

T.f. intendent vid Sjöhistoriska institutet vid Åbo Akademi

robert.louhimies@abo.fi

Passagerarsjöfart innan ångfartyg? Upplevelser av resor till sjöss på tröskeln till det moderna 1795–1843

Mot bakgrunden att många texter om passagerarsjöfartens historia börjar med den tekniska utvecklingen av ångfartyg, kommer jag att nyansera denna bild genom att lyfta fram tre exempel på resor till sjöss under en tid som kan sägas ligga på tröskeln till den moderna tiden och genom skribenternas upplevelser synliggöra tidiga sjöpassager.

Hur reste man till sjöss i en tid då tekniken inte ännu möjliggjorde reguljär linjetrafik och hur upplevdes dessa resor? Hur uppfattades tid då vädret var starkt avgörande för fartygens avgångs- och ankomsttider? Hur logerades passagerarna och hur uppfattades bekvämligheten? Utgående från tre reseskildringar av de finländska resenärerna Frans Michael Franzén, Johan Jacob Julin och Georg August Wallin, skrivna åren 1795–1843, kommer jag att svara på dessa frågor och synliggöra framväxten av tidigmodern passagerartrafik. Resenärerna representerar olika epoker i den framväxande passagerarfarten, nämligen den traditionella, där Franzén reste med ett fraktfartyg som en av få passagerare. Sumparnas och paketbåtarnas guldålder är den andra epoken som synliggörs i Julins reseskildring medan Wallins reseskildring blottlägger en tid då ångfartygen gjort entré men inte helt tagit grepp om passagerartrafiken.

I min presentation kommer jag att strukturera innehållet så att jag dels synliggör problematiken kring det bristande intresset för tidig passagerarsjöfart, dels presenterar de ovanstående frågorna och svaren. Jag kommer dessutom att reflektera över användningen av brev och dagböcker som källor för att synliggöra den mänskliga relationen till havet som inte framkommer i officiella fartygsregister, redarnas räkenskaper, tullhandlingar eller kaptenens korrespondens.

Bio:

Disputerade 2020 på avhandlingen ”Mellan Mercurius och Mars: Finska Ångfartygs Aktiebolagets krav på ersättning för förlorade fartyg i första världskriget 1914–1917”

Aktuell med en artikel i *Historisk tidskrift för Finland* med samma titel som presentationen.

Julia Matveeva, Leo Lahti
Turun yliopisto

Sukupuolen ja kirjallisuuslajin yhteyksien kvantifiointi 1800-luvun kotimaisessa kirjallisuudessa

Tämä tutkimus tarkastelee kirjailijan sukupuolen ja kirjallisuuslajin välistä suhdetta 1800-luvun Suomessa hyödyntäen kvantitatiivisia menetelmiä ja erityisesti probabilistista eli todennäköisyyksiin perustuvaa mallinnusta. Aineistona käytettiin Kansalliskirjaston avointa Fennica-tietokantaa, joka sisältää kuvailutiedot noin 70 000 Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvulla julkaistusta tietueesta. Teokset luokiteltiin tekijän sukupuolen ja tekstilajin mukaan, mikä mahdollisti sukupuolten välisten erojen tarkastelun kauno- ja tietokirjallisuuden tuottamisessa.

Tulosten perusteella naiskirjailijat kirjoittivat suhteellisesti enemmän kaunokirjallisuutta, kun taas mieskirjailijat tuottivat enemmän tietokirjallisuutta. Nämä havainnot ovat linjassa sen kanssa, että miehillä oli aikakaudella parempi pääsy tutkimuskirjallisuuteen ja akateemisiin verkostoihin. Samalla ne herättävät jatkokysymyksiä muiden taustatekijöiden, kuten maantieteellisen sijainnin ja sosioekonomisen aseman, mahdollisesta vaikutuksesta kirjalliseen tuotantoon.

Probabilistinen lähestymistapa mahdollistaa aineiston epävarmuuden ja taustatekijöiden huomioon otamisen aiempaa yksityiskohtaisemmin, ja analysoimme sukupuolen vaikutusta julkaisumääriin, kun muut muuttujat otettiin huomioon. Tutkimus osoittaa, että laadullisia ja määrällisiä menetelmiä yhdistävä monimenetelmäinen (”mixed methods”) lähestymistapa tarjoaa uusia välineitä suomalaisen kirjallisen toimijuuden ja sukupuolten välisten erojen tarkasteluun historiallisessa kontekstissa, sekä että analyysissä on huomioitava mahdolliset aineistobiakset ja metadatan epävarmuudet.

Raita Merivirta
Turun yliopisto
rainer@utu.fi

Kap-kolonian aatelisen varakuvernöörin ja arabialais-damaralaisen kaunottaren tytär? Rosa Clayn seipitetty alkuperä ja digitaalisten tutkimusmenetelmien luomat mahdollisuudet

Tässä esitelmässä tarkastellaan ensimmäisen afrikkalaistaustaisen suomalaisen, Rosa Clayn (1875–1959) syntyperää ja biologisia vanhempia digitaalisten tutkimusmenetelmien luomien mahdollisuuksien pohjalta. Rosa Clay syntyi Lounais-Afrikassa 1875 englantilaisen isän ja afrikkalaisen äidin lapsena. Hän saapui Suomeen vuonna 1888 Weikkolinin lähettiperheen mukana ja asui Suomessa vuoteen 1904 asti. Suomessa ollessaan hän kävi Sortavalan seminaarin, jonka juhlavuoden muistoteos (1940) antaa hänen vanhempiansa nimiksi Charls Wiljam Clay ja Sabira Feroza Hazara. Tieto on mahdollisesti peräisin jo ajalta, jolloin Rosa Clay opiskeli oppilaitoksessa eli vuosilta 1893–1898. Kaksi vuotta myöhemmin Rosa Claysta (tuolloin Lemberg) julkaistiin amerikansuomalaisen Arvo Lindewallin kirjoittama elämäkerta Rosalia Yhdysvalloissa. Rosalia valmistui yhteistyönä Rosa Clayn kanssa ja sisältää parikymmentä sivua tekstiä, jonka Lindewall kertoo olevan peräisin Clay/Lembergin muistikirjoista. Teoksessa esitetään, että Clay/Lembergin vanhemmat olivat englantilainen paroni Charles Gray, joka toimi Kap-kolonian varakuvernöörinä ja rakastui työmatkallaan Lounais-Afrikassa arabialais-damaralaiseen kaunottareen. Suhteen seurauksena syntyi Rosa Clay. Tämä tarina on todistettu keksityksi jo 1990-luvun alussa (Erickson 1993), mutta Rosa Clayn todelliset biologiset vanhemmat ja keksityn tarinan motivaatio ja alkuperä ovat kiinnostaneet tutkijoita tähän päivään asti (esim. Englund 2025). Viime vuosina on pystytty vahvistamaan, että Rosa Clayn isä oli englantilainen kauppias ja metsästäjä, mutta juuri muuta hänestä ei ole tiedetty.

Tässä esitelmässä käsitellään uusimman, pitkälti digitaalisiin lähteisiin perustuvan tutkimuksen tuottamia tuloksia Rosa Clayn vanhemmista, erityisesti isästä, sekä niistä mahdollisista syistä, miksi Rosa annettiin kasvattiperheen. Tarkastelun kohteena on Rosa Clayn isän elämä ja ne olosuhteet, joissa Rosa Clay syntyi ja annettiin kasvatettavaksi suomalaiseen perheeseen. Esiteltävä tutkimus tuo esiin uutta tietoa ensimmäisestä afrikkalaistaustaisesta suomalaisesta, hänen synnyinolosuhteistaan Lounais-Afrikassa, digitaalisten lähteiden sekä elämäkerrallisen tutkimusotteen hyödyistä historiantutkimuksessa.

Petri Paju, dos.

erikoistutkija, kulttuurihistoria, Turun yliopisto

Kadonneet lehdet, hävinneet tarinat? Amerikansuomalaisten lehdistöä tutkimassa

Sanomalehdistö oli tärkeä tiedon ja tarinoiden synnyttäjä ja kuljettaja 1800-luvulla, mutta jotkin sanoma- ja aikakauslehdet, kuten suomalaisten Pohjois-Amerikan siirtolaisten lehdistö, ovat säilyneet toisia aukollisemmin. Valikoitumista tekee ymmärrettäväksi se, kuinka siirtolaislehtien kokoelma on muodostunut vuosien varrella. Aluksi se karttui pitkään vapaaehtoisten keräämänä (ks. Hakkarainen). Kokoelmahistorian lisäksi voidaan pohtia muita syitä lehtien häviämiseen lähtien siirtolaisten lehdistön luonteesta ja paikasta ns. kulttuurien välitilassa sekä vanhan ja uuden kotimaan instituutioiden katveissa. Kuinka tutkia kadonneita lehtiä?

Vaikka osa julkaisuista on hävinnyt tai tietymättömissä, paljon lehtiä on toisaalta säilynyt. Säilynyt lehdistö tarjoaa lukemattomia tiedonpaloja ja vinkkejä useista kadonneista lehdistä. Tallessa on painotuotteita alkaen ensimmäisestä amerikansuomalaisten sanomalehdestä vuodelta 1876, joka oli nimeltään *Amerikan suomalainen lehti*. Suomessa parhaillaan kasvussa ollut kotimainen lehdistö alkoi aikanaan raportoida ja lainata tekstejä siirtolaisten julkaisuista. Kun molemmat kokonaisuudet ovat nykyään käytettävissä digitaalisesti, niiden tutkiminen yhdessä ja erikseen on huomattavasti helpompaa kuin aiemmin.

Esitelmä liittyy tutkimushankkeeseen nimeltä *Kuvitellut kotimaat. Pohjois-Amerikan suomalainen lehdistö 1876–1923 ja yllirajaisen kulttuurin digitaalinen tutkimus*. Siinä tavoitteena on tutkia, mitä digitaalisten ihmistieteiden menetelmät kertovat Pohjois-Amerikan suomalaisen lehdistön rakentumisesta ja suhteesta entiseen ja nykyiseen kotimaahan. Pohdin esitelmässä, mitä kadonneiden lehtien tutkimus osoittaa lehdistöstä yleensä ja erityisesti tutkimusaineistomme rajoista sekä mahdollisesti vahvuuksista.

Esityksessä kokoaan yleiskuvaa kadonneista lehdistä sekä tarkastelen etenkin muutamaa lehtitapausta, jotka ovat joko hävinneet kokonaan tai joiden vuosikertoja on hävinnyt. Käsittelen lähemmin kolmea erilaista esimerkkiä sanomalehdestä aikakauslehteen ja ns. erikoislehteen. Sivuan myös käsinkirjoitettuja nyrkkilehtiä. Kertovatko siirtolaisten kadonneiden lehtien kohtalot siitä, keiden tarinoista ja millaisista tiedoista jääme paitsi, ja missä määrin näiden sisältöä on löydettävissä muista aikakauden julkaisuista?

Lähdeviite:

Hakkarainen, Jussi-Pekka. ”Amerikansuomalaisten kausijulkaisujen värikkäät vaiheet.”

Scripta Selecta. Kirjoituksia Kansalliskirjaston kokoelmista, 3.6.2025.

<https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/blogi/amerikansuomalaisten-kausijulkaisujen-varikkaat-vaiheet>

Katja Palokangas

FM, väitöskirjatutkija, Historian ja etnologia laitos, Jyväskylän yliopisto

katja.k.palokangas@jyu.fi

Tarinallistaminen – Kenen Ääni Pääsee Kuuluviin?

Keskityn esitelmässäni 1800-luvun lääketieteellisiin ja oikeudellisiin asiakirjoihin, joissa käsitellään henkirikoksesta syytettyä ihmistä. Kysyn, kenen ääni kyseisissä aineistoissa pääsee kuuluviin? Saiko esimerkiksi itse syytetty ääntään kuuluviin vai kertovatko tapahtumista kaikki muut, paitsi hän? Ja miten lääkärit toivat (ja toivatko yleensäkin) tutkittavansa ääntä kuuluville omissa asiakirjoissaan, jotka olivat oikeudelle merkittäviä asiantuntijalausuntoja henkirikoksen tehneestä yksilöstä. Lisäksi kiinnostavia аспектеja ovat kysymykset siitä, miten omaehtoisia kuuluville päässeet äänet olivat eli kuinka omaehtoisesti ne annettiin? Ja edelleen voi kysyä, mitä kerrottiin ja millä tavalla kerrottiin?

Oma tutkimukseni keskittyy marginaalisen ryhmän tarkasteluun, sillä tutkin tekeillä olevassa väitöskirjassani vuosien 1840–1894 välisenä aikana annettuja mielentilalausuntoja henkirikostapauksissa. Omassa työssäni tarinallistaminen ei ole oleellinen osa tämänhetkistä tutkimusta, mutta itse aineistot puolestaan ovat oiva lähde kyseisen ilmiön tarkasteluun. Pääasiallisesti oikeuden aineistojen päätöksissä kuuluu tuomiovallan (eli valtaa pitävien) ääni sekä se, mitä kirjuri valitsi kirjata ylös. Monimutkaisempaa sen sijaan on pohtia sitä, kenen ääni aineistoissa sitten yleisesti kuuluu ja kenen ääni taas ei pääse kuuluville ollenkaan.

Tutkimusaineistoni koostuvat hovioikeuden aineistoista, niin hovioikeuden päätöstaltioista kuin alioikeuksien hovioikeuksille toimittamista alistettujen asioiden akteista. Erityisesti alustusaktit ovat monella tapaa hedelmällisiä aineistoja moninaisen sisältönsä takia. Ne koostuvat muun muassa alioikeuden pöytäkirjoista, poliisitutkintapöytäkirjoista, erilaisista todistuksista, ruumiinavauspöytäkirjoista ja mielentilalausunnoista. Näistä alioikeuden pöytäkirjat sekä poliisitutkintapöytäkirjat ovat sellaisia, joissa myös syytetyn ääni pääsee esille, semminkin, kun kirjuri on ne sanasta sanaan kirjannut. Näillä asiakirjoilla on mahdollista tarkastella sitä, miten ja kuka tarinaa kertoi ja kenen ääni pääsi kuuluviin.

FM Riitta-Ilona Pummi-Kuusela

Väitöskirjatutkija, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-9986-9491>

”Ota kaikesta neuwo” – 1800-luvun lastenlehtien tarinat moraalikasvatuksen välineinä

Tarinat ja kertomukset opettavat, sivistävät ja viihdyttävät. Niiden kautta valpastumme tarkastelemaan maailmaa erilaisista näkökulmista. Ne myös välittävät tietoa yhteiskunnallisista arvoista ja siitä, miten elämässä kuuluisi toimia. Toisaalta ne tarjoavat esimerkkejä erehtyväisyydestä ja mahdollisuuksista korjata omia virheitään.

Esitelmässäni pohdin kotimaisten lastenlehtien merkitystä ja roolia osana moraalikasvatusta 1800-luvun jälkipuolen Suomessa. Kuvaavana esimerkkinä tarkastelen Lukemista Nuorisolle -lehdessä vuonna 1856 julkaistun ”Ota kaikesta neuwo” -tarinan mahdollisuuksia hyvän ja oikein toimimisen opettamisessa. Kertomuksessa pieni Paavo-poika ja isä käyvät sokraattista dialogia muistuttavaa keskustelua kävellessään metsässä. Paavo hajottaa hämähäkin seitin pelastaakseen siihen juuttuneen mehiläisen. Isä ihmettelee pojalleen, että miksi hän aiheutti vahinkoa hämähäkille rikkomalla tämän suurella vaivalla tekemän hienon verkon. Parivaljakon keskustelu polveilee hyvyyden ja pahuuden, hyödyllisyyden ja hyödyttömyyden sekä väärintoimimisen pyörteissä. Isä saa poikansa pohtimaan kunkin elonkappaleen arvoa. Lopuksi Paavo toteaa: ”tänään on riettaan hämähäkinki taito ja toimi ollut minulle opiksi. Ei siis ihmisen pitäisi mitään luonnon ilmestystä kohdella ylenkatseella.”

Mielenkiintoisella tavalla ”Ota kaikesta neuwo” -tarinan dialogi sivuaa kolmea merkittävää etiikan teoriaa, jotka määrittävät hyvät teot eri tavoin. Tämä lastenlehdessä julkaistu opettavainen tarina tarjoaakin monipuolisen esimerkin niistä moninaisista hyvän olemukseen ja hyvään toimintaan liittyvistä kysymyksistä sekä metaforista ja mielikuvista, joiden avulla lasta on pyritty kasvattamaan hyväksi ihmiseksi.

Teen parhaillaan Suomen historian väitöskirjaa, jonka työnimi on ”Hyveellinen, sivistynyt ja isänmaalle hyödyksi – lastenlehtien moraalikasvatus 1800-luvun jälkipuolen Suomessa”. Väitöskirjassani tutkin kotimaisten lastenlehtien kautta hyvää ja hyveellistä sekä huonosti käyttäytyvää ja paheellista lasta, moraalikasvatusta ja lapsille suunnatun suomenkielisen kirjallisen kulttuurin syntyä autonomian ajan Suomessa.

Mika Pylsy, tutkijatohtori,
Helsingin yliopisto ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
mika.pylsy@helsinki.fi

Venäläisen kirjallisuuden tšuhnittelua 1800-luvulla

Esitelmäni tarkastelee, millainen kuva Inkerinmaan suomalaisista rakentui venäjänkielisessä kirjallisuudessa ja muissa teksteissä 1800-luvun mittaan. Venäläisten käsitykset suomalaisista perustuivat pitkään ennen kaikkea kohtaamisiin Inkerinmaan suomalaisten kanssa – ei niinkään Suomen suomalaisten. Tšuhnan ja maimistin kaltaisten haukkumasanojen käsitehistoriallisten katsausten kautta hahmottuvat venäläisten kolonialistiset asenteet ja stereotyyppiset mielikuvat suomalaisista. Samalla esitelmä osoittaa, miten venäläisten halveksiva suhtautuminen osaltaan vahvisti Inkerin suomalaisten omaa itsetuntoa ja kansallista tietoisuutta. Tutkimus tuo esiin laajasti aiemmin sivuun jääneitä venäläisiä lähteitä ja avaa uuden näkökulman suomalais-venäläisiin kulttuurisuhteisiin sekä Inkerinmaan keskeiseen rooliin niiden historiassa.

Katja Raunio, FM, VTM
Taidehistorian väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto
katja.raunio@helsinki.fi

Tarina työväenluokasta 1850-luvun kaupunkisuunnittelussa

1850-luvulla Suomen suuriruhtinaskunnan kaupunkisuunnittelun piirissä virisi keskustelu työväestön ja vähävaraisten esikaupunkien hyödyistä ja riskeistä. Aikalaislehdistö kirjoitti ahkerasti eurooppalaisen työväenasumiskysymyksen uusimmista keskustelunaiheista ja kaupunkirakentamisen ratkaisuksista. Teollisen työväestön luonnehdinta ja siihen liitetyt uhkakuvat omaksuttiinkin sujuvasti suomalaiseen keskusteluun, vaikka teollistuminen ja sen tuomat urbaanin ympäristön haasteet olivat vielä edessäpäin.

Esitelmässäni pohdin kahden esimerkkitapauksen kautta sitä, miten kaupunkisuunnittelulla rakennettiin teollisen työväenluokan hahmoa jo esiteollisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Vaasan kaupungin tuhonnut tulipalo vuonna 1852 vaikutti kahteen merkittävään kaupunkisuunnittelun prosessiin: yksi oli Vaasan kaupungin jälleenrakentaminen, toinen oli koko suuriruhtinaskuntaa koskeva lakivalmistelu, jonka tuloksena vuonna 1856 vahvistettiin kaupunkien yleinen rakennusjärjestys. Kummankin prosessin yhteydessä käytiin laajaa keskustelua työväestön ja vähävaraisten esikaupungeista.

Vaasan jälleenrakennussuunnitelmiin sisältyy erilaisia luonnospiirustuksia, joissa hahmotellaan työväestön paikkaa kaupungissa. Osa ratkaisuksista on kaupungin ulkopuolisia esikaupunkeja, osa on kaupunginosia kaupungin rajojen sisäpuolella, osa ratkaisuksista pyrkii ennakoimaan Vaasan teollistumista. Myös kaupunkien yleisen rakennusjärjestyksen valmistelun aikana pohdittiin, onko työväestö syytä ohjata omiin esikaupunkeihinsa varsinaisen kaupungin ulkopuolelle. Keskustelua käytiin lakiehdotuksen saatteessa, siitä annetuissa kaupunkien viranomaislausunnoissa sekä senaatin kokouksissa.

Näissä kaupunkisuunnitelmissa ja viranomaisasiakirjoissa toistetaan tietynlaista moralistista kertomusta työläisen luonteen heikkouksista ja asumisen ratkaisuilla saavutettavasta paremmasta elämästä. Sama narratiivi ja samat argumentit löytyvät myös lukuisista eurooppalaista todellisuutta kuvaavista suomalaisen aikalaislehdistön artikkeleista. Toisaalta keskustelussa luonnosteltu työväenluokan hahmo kohtaa myös kritiikkiä kaupunkien antamissa lausunnoissa ja pienemmän porvariston vetoimuksissa. 1850-luvun suomalaiskaupungeissa esimerkiksi käsityöläisten ja työläisväestön sosioekonomiset eroavaisuudet eivät olleet niin tarkkarajaisia kuin lehdistössä ja senaatissa toistetussa narratiivissa annettiin ymmärtää. Esitelmässäni pohdinkin, keitä oikeastaan kuului siihen työväestöön, jolle kaupunkisuunnitelmissa luotua rooliaa pyrittiin sovittamaan, ja mitä tarkoitusta tarina työväenluokasta palveli 1800-luvun puolivälin kaupunkisuunnittelussa.

Esitelmäni pohjaa tekeillä olevaan väitöskirjatutkimukseeni, joka käsittelee sosiaalista eriyttämistä 1850-luvun suomalaisessa kaupunkisuunnittelussa.

Juhana Saarelainen, FT
Turun yliopisto
jksaar@utu.fi

Tietoa lapsille 1800-luvulla: Antero Wareliuksen lasten ja nuorten tietokirja *Enon opetuksia luonnon asioista* (1845)

1800-luku oli lapsille suunnatun kirjallisuuden määrän merkittävän kasvun aikaa. Markkinoille tuotettiin myös tietokirjoja, jotka olivat tarkoitettu koulukäytön sijaan omaehtoisesti luettavaksi. Tämä esitelmä keskittyy vuonna 1845 julkaistuun Antero Wareliuksen (1821–1904) kirjoittamaan lapsille ja nuorille suunnattuun teokseen *Enon opetuksia luonnon asioista*. Kirjassa lääkärinä toimiva eno opastaa ja vastailee 10-vuotiaan Jusun esittämiin kysymyksiin liittyen luonnontietoon.

Käsittelyssä kiinnitetään huomiota neljään seikkaan. Ensinnä tarkastellaan *Enon opetusten* kerrontamuotoa, joka yhdistelee dialogia ja kehyskertomusta, jossa eno saapuu Helsingistä maaseudulle tapamaan sukuaan. Kerrontatapa osoittautuu harkituksi tavaksi tuottaa ja välittää lapsille ja nuorille tarkoitettua tietoa. Toiseksi kysytään miksi ja millaista luonnontietoa lapsille ja nuorille pyrittiin jakamaan. Teos pyrkii selkeästi vahvistamaan luonnontieteellistä maailmankuvaa ja ottaa selkeästi kantaa kansan- ja taikauskoa vastaan. Lisäksi muusta lähdeaineistosta nousee esille vähintään implisiittinen pyrkimys rajata kristinuskon pätevyysaluetta suhteessa tieteeeseen. Kolmanneksi tarkastellaan teoksen suhdetta suomen yleiskielen rakentamiseen. Vuosisadan puolivälin lähestyessä suomen kielen kirjallinen kehitys vahvistui ja lapsille ja nuorille suunnattu tietokirjallisuus osallistui projektiin esimerkiksi vakiinnuttamalla luonnontieteellistä sanastoa. Luonnontieteellisen kirjallisuuden tuottaminen näyttäytyi aikalaisille osana suomalaisen kulttuurin ja sivistyksen projektia. Siten *Enon opetusten* merkitys ei ollut vain luonnontiedon välittäminen, vaan sillä oli laajempia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tavoitteita, joita voidaan verrata Jürgen Habermasin teoriaan emansipatorisesta tiedonintressistä. Neljänneksi tarkastellaan lehdistössä käytyä julkista keskustelua Enon opetuksista. Teos sai paljon huomiota lehtien sivuilla ja Warelius myös vastasi esitettyyn kritiikkiin. Julkinen keskustelu tuo esille, mitä aikakauden tietokirjoilta odotettiin ja miten ne otettiin vastaan.

Enon opetusten ja siitä käydyn julkisen keskustelun kokonaisuudesta muodostuu kuva, jossa luonnontieteellistä maailmankuvaa pyritään tuomaan esille ja vahvistamaan. Toisaalta lapsille ja nuorille suunnatun tietokirjan nähtiin olevan osa kulttuurista modernisaation projektia, jossa suomen kielestä haluttiin rakentaa niin sanottu sivistyskieli. Lisäksi suomenkielisen kirjallisuuden tuottamisella näyttää olleen myös jossain määrin yhteiskunnallisia tavoitteita, joilla pyrittiin kasvattamaan rahvaan mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen ja asemansa parantamiseen.

Hannu Salmi
Turun yliopisto

Jenny Lind -mania. Sukupuoli ja julkisuuden globaalit kytkennät 1800-luvulla

Ruotsalainen sopraano Jenny Lind (1820–1887) oli 1800-luvun merkittävimpiä oopperalaulajia. Hänen läpimurtonsa tapahtui Carl Maria von Weberin oopperassa *Der Freischütz* vuonna 1838, kun hän oli vasta 18-vuotias. Hän esiintyi laajasti Euroopassa, mutta nousi maailmanlaajuiseen kuuluisuuteen P. T. Barnumin järjestämällä Yhdysvaltojen kiertueella 1850-luvun alussa. Aikaisempina vuosikymmeninä Niccolò Paganini ja Franz Liszt olivat herättäneet huomiota magneettisella vetovoimallaan, jota heidän aikalaisensa eivät useinkaan ymmärtäneet tai osanneet käsitteellistää. Heinrich Heine loi termin Lisztomania kuvaamaan aktiivista, jopa fanaattista yleisöä, joka kävi konserteissa ja oli valmis ilmaisemaan tunteensa avoimesti. Lisztin palvonta oli maniaa, pakkomielletä. Maniasta keskusteltiin myös Jenny Lindin menestyksen yhteydessä, ja keskustelu sai maailmanlaajuiset mittasuhteet lehdistön kautta. Lehdistön tulkittiin olevan vastuussa siitä affektiivisuudesta, jolla tähteen suhtauduttiin. Esimerkiksi australialainen sanomalehti *The Courier* kirjoitti tammikuussa 1851: Lehdistö on pääasiassa syyllinen tähän. Se kirjoittaa teatteritaiteilijoista liioitellusti ja kohtuuttomasti, ja se kirjoittaa tai laiminlyö taiteilijat, jotka palvelevat yhteiskunnan älyllisiä tarpeita muissa ammateissa.” Esitelmä analysoi Jenny Lind -maniaa globaalina ilmiönä hyödyntämällä eri maiden ja mantereiden digitoituja sanomalehtikokoelmia ja pohtimalla, miten sukupuoli ja julkisuuden rakentuminen ilmenivät keskustelussa, jossa Lindin menestystä käsiteltiin.

Kirsti Salmi-Niklander
Folkloristiikan dosentti, Helsingin yliopisto
kirsti.salmi-niklander@helsinki.fi

Ikka Ilkkanen, hindujumala Tvashti ja pieni kerjäläispoika: Ylirajaisia kertomuksia Pohjois-Amerikan suomalaislehdistössä

Pohjois-Amerikan suomenkielinen lehdistö sai alkunsa 1876 ja vahvistui 1900-luvun alussa. Myös käsinkirjoitetut ”nyrkilehdet” olivat suosittuja suomalaisissa siirtolaisyhteisöissä. Tutkimusaineistonani on Rockportin (Massachusetts) suomalaisyhteisössä toimineen raittiusseura Walon Leimun toimittama *Walotar*-lehti (1903–1925). Mielipidekirjoitusten, esseiden, pakinoiden ja sanomusten lisäksi lehdessä julkaistiin myös fiktiivisiä kertomuksia. Monet näistä oli lainattu painetuista julkaisuista. Kertomusten lähdejulkaisujen ja lainautumisen jäljittäminen antaa kiinnostavaa tietoa niiden ylirajaisuudesta ja eripituisista kiertoajoista. Joitakin kertomuksia julkaistiin eri medioissa, eri maissa ja eri kielillä usean vuosikymmenen aikana. Pohdin alustuksessani sitä, mitkä tekijät vaikuttivat kertomusten suosioon, kiertoon ja ylirajaisuuteen. Olen aiemmin tutkinut suomalaisten käsinkirjoitettujen työväenlehtien tekstien lainaamista ja kiertoa 1900-luvun alussa (Salmi-Niklander & Turunen 2023). Millaisia erityispiirteitä on havaittavissa siirtolaislehdistössä? Esitelmäni liittyy tutkimushankkeeseen ”Kuvitellut kotimaat” (Koneen säätiö 2024–2027), jossa tarkastellaan Pohjois-Amerikan suomenkielistä lehdistöä digitaalisen tutkimuksen menetelmillä.

Yksi esimerkki pitkästä lainautumiskierrosta on Tyko Hagmanin satiirinen satu ”Kuinka Ikka Ilkkanen pääsi herraksi” (*Walotar* 28.3.–9.4.1909), joka ilmestyi Suomessa ensimmäisen kerran *Joulutervehdys*-julkaisussa vuonna 1888. Toinen kertomuslaina on ”Nainen. Vanha hindulainen kertomus” (*Walotar* 18.11.1906), joka julkaistiin lukuisissa sanoma- ja aikakauslehdissä Suomessa ja Yhdysvalloissa 1900-luvun alussa. Hindujumala Tvashtiin liitetty kertomus on käännetty englannin- ja ranskankielisistä lähteistä, ja se tulee esille myös 2000-luvun verkkoympäristöissä.

Kaikkien *Walotar*-lehden fiktiivisten kertomusten taustat eivät ole jäljitettävissä. Tämä voi johtua siitä, että lainattu alkuteksti ei ole digitoitu. Kirjoittajat saattoivat myös yhdistellä painettujen kertomusten henkilöahmoja ja juonenkulkuja. Kertomuksessa ”Pieni kerjäläispoika kaukana salomailla” (*Walotar* 28.2.1909) on monia aiheilmia, jotka toistuvat suomalaisessa ja amerikansuomalaisessa lehdistössä ja kirjallisuudessa.

Kirjallisuus:

Salmi-Niklander, Kirsti & Turunen, Risto 2023: Copying, Citing and Creative Rewriting. The Transmission of Texts in Finnish Handwritten Newspapers. – Martyn Lyons (ed): The Common Writer in Modern History. Manchester University Press, 176–194.

Sakari Salokannel

FM, väitöskirjatutkija, Suomen historia, Historian, kulttuurin ja taiteiden
tutkimuksen laitos, Turun yliopisto
sajsal@utu.fi

1800-luvun lopun aikalaiskokemus rannikkopurjehduksesta ja myöhemmät muistelmat

Tarkastelen esitelmässäni merikarjalaisten aikalaiskokemuksia 1880–1910-lukujen rannikkopurjehduksesta ja sitä, kuinka ajanjaksoa muisteltiin ja millaiseksi se koettiin myöhemmin 1920- ja 30-luvuilla. Yleisesti ottaen ensimmäistä maailmansotaa edeltävät vuosikymmenet olivat suomalaisille rannikkolaivureille suotuisaa aikaa, varsinkin Merikarjalassa itäisen Suomenlahden rannikolla, josta oli lyhyt matka Pietarin markkinoille. Ero ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen aikaan on huomattava. Pietarin sulkeutuminen suomalaisilta vei pohjan rannikkopurjehdukselta Itä-Suomessa, mikä sai elinkeinon taantumaan ankarasti 1920- ja 30-luvuilla.

Reaktionä äkilliseen ja rajuun muutokseen Viipurin läänin sanomalehdissä alkoi ilmestyä kirjoituksia, joissa muisteltiin nostalgiseen sävyyn rannikkopurjehduksen hyviä vuosia ja korostettiin sen tuottavuutta ennen ensimmäistä maailmansotaa. Muistelmien esittämä kuva ei kuitenkaan täysin vastaa viipurilaisten sanomalehtien 1880–1910-luvuilla välittämää kuvaa rannikkopurjehduksen aikalaiskokemuksesta. Vaikka pitkällä aikavälillä tarkasteltuna rannikkopurjehdus kasvoi Merikarjalassa Krimin sodasta ensimmäiseen maailmansotaan ulottuvalla jaksolla, mahtui väliin myös lamakausia, joina purjehduksen kasvu pysähtyi tai kääntyi jopa hienoiseen laskuun. Sanomalehdistössä huonommat vuodet näkyivät erityisesti erilaisten rannikkolaivurien maksettavaksi koituvien maksujen sekä rannikkopurjehdusta rajoittavina koettujen säädösten kritisoimisena. Rannikkopurjehdus koettiin, tai ainakin esitettiin, jo 1800- ja 1900-luvun vaihteessa toisinaan hankalana ja jopa kannattamattomana elinkeinona.

Esitelmässäni kysyn, mikä selittää rannikkopurjehdukseen liittyvien aikalaiskokemusten ja menneisyyden kokemusten välistä eroa, sekä mitä se kertoo kokemusten ja niihin liittyvien narratiivien välittämisestä suomalaisessa sanomalehdistössä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

Elina Saloranta ja Olga Heikkilä
Taideyliopisto

”M. Foss wrote as usual” – kirjeitä, lauluja ja osallistava kirjoitusharjoite

Esityksemme lähtökohtana ovat englantilaisen Martha Fossin (1827–1888) kirjeet lontoolaisen Foundling Hospital -lastenkodin sihteerille John Brownlowille (1800–1873). Foss oli opettajatar, joka synnytti vuonna 1860 aviottoman lapsen ja luovutti tämän Foundling Hospitalin kasvatettavaksi. Instituution säännöt kielsivät yhteydenpidon lapsiin, mutta äideillä oli oikeus tiedustella heidän terveydentilaansa, ja Foss lähetti Brownlowille yli kahdeksankymmentä kirjettä, joissa hän kyseli poikansa vointia. Esityksen aikana Saloranta lukee Fossin kirjeitä, ja Heikkilä esittää otteita Foundling Hospitalin laulukirjasta ja muista 1800-luvun lähteistä. Lopuksi kuulijoilla on mahdollisuus kirjoittaa Fossille kuvitteellinen vastauskirje. Kirjettä ei tarvitse jakaa, mutta halutessaan osallistujat voivat luovuttaa sen tutkijoille tai lähettää osoitteeseen martha.foundling@gmail.com. Osallistujilla on mahdollisuus tutustua myös aiemmin kirjoitettuihin vastauskirjeisiin, jotka on kerätty Foundling Hospitalin historiaa käsitelleessä konferenssissa ja muutamassa muussa tutkimustapahtumassa.

Esityksen otsikko on lainattu paperilapusta, joka löytyi Foundling Hospitalin arkistosta Fossin kirjeiden joukosta: ”M.Foss wrote as usual, and the note was accidentally burned.”

Paperilappu kertoo Fossin yhteydenpidon säännöllisyydestä mutta myös siitä, millaisella pieteetillä lastenkodissa suhtauduttiin arkistointiin. Vuonna 2024 osa Foundling Hospitalin arkistosta julkaistiin verkossa, ja yksi esityksemme tavoitteista onkin tehdä sitä tiettäväksi Suomessa. Arkistoon pääsee tutustumaan täältä: <https://coramstory.org.uk/the-foundlinghospital-archive/>.

Elina Saloranta on Kuvataideakatemiasta tohtoroitunut taiteilija-tutkija, joka toimii Taideyliopistossa kirjoittamisen opettajana ja tekee samalla taiteellista postdoc-tutkimusta (Kirjeenvaihtoa menneisyyden kanssa). Olga Heikkilä on laulaja ja Sibelius-Akatemian väitöstutkija, joka tutkii laulun ja puheen rajankäyntiä lähtökohtanaan Arnold Schönbergin *Pierrot lunaire* ja sen tilaaja, kantaesittäjä ja mesenaatti Albertine Zehme (1857–1946).

Tarja Savolainen

Opettaja Selma Alanderin elämäkerta – projektin esittely

Selma Alander syntyi Kaksikerrassa 1879 piian ja rengin tyttäreksi. Hän opiskeli Raahen opettajatarseminaarissa vuosisadan vaihteessa ja kuoli Hankasalmella Keski-Suomessa vuonna 1954 tehtyään 37-vuotisen uran opettajana. Hän avioitui uransa alussa ja synnytti kuusi lasta.

Projektin taustalla on ajatus tavallisten ihmisten, etenkin naisten, historian merkityksellisyydestä ja kiinnostavuudesta. Henkilökohtainen kiinnostukseni tutkittavaani kohtaan johtuu siitä, että tutkittavani oli minulle tuntemattomaksi jäänyt isoäiti.

Suomessa erillistä naisopettajien historiaa ei ole kirjoitettu, kuten esimerkiksi Ruotsissa (Florin, 1987: Kampen om katedern). Työssäni tukeudunkin opettajien ja kansakoulun yleisiin historioihin. Lähteinä käytän myös paikallishistorioita ja kyläkirjoja, digitoituja sanomalehtiä, koulujen arkistoja, henki- ja kirkonkirjoja, sukulaishaastatteluja. Projektissa minua kiinnostavat paitsi tutkittavani elämänvaiheet, myös hänen äänensä. Kirjeitä on säilynyt joitakin kymmeniä lähinnä 1930-luvulta. Runsas valokuva-arkisto kertoo sekä henkilökohtaisesta että työelämästä. Yleisen historian avulla sijoitan tutkittavani aikaansa.

Tarkoitukseni on julkaista yleistajuinen tietokirja. Etenen kirjassa paikkakunnittain ja kronologisessa järjestyksessä. Kirjoitan sinä-muodossa, ikään kuin keskustellen tutkittavani kanssa. Viittaaan myös itseeni ja elämäni, koska haluan tehdä kirjoittavan subjektin näkyväksi. Olen matkustanut tutkittavani jalanjäljissä eri paikkakunnilla ja ajatukseni on kirjoittaa myös matkoistani.

Jörgen Scholz
Helsingfors universitet
jorgen.scholz@helsinki.fi

Carl Gustaf Estlander om kulturförmedlingen i *Finsk Tidskrift*

I mitt föredrag fokuserar jag på *Finsk Tidskrifts* mångåriga huvudredaktör Carl Gustaf Estlander och hur han i tidskriften initierade en återkommande textgenre för kulturella nyheter från Sverige och Danmark. Estlander var som bland annat professor i Helsingfors och huvudredaktör för *Finsk Tidskrift*, som i slutet av 1800-talet var den största och mest betydelsefulla kulturtidskriften på svenska i Finland, en central aktör i det litterära fältet i Finland. Den av honom startade textgenren ”Bref från Sverige” och ”Bref från Danmark”, som från och med 1878 infördes i tidskriften, förmedlade regelbundet kunskap om svensk och dansk kultur till läsare i Finland, men även i övriga Norden.

I ett flertal arkiverade brev till potentiella korrespondenter presenterade Estlander sina föreställningar på denna textgenre. Detta material ligger till grund för detta föredrag och ska presenteras. Estlanders syn på textgenren kommer att analyseras och textgenren kommer att sättas in i ett medialt och historiskt sammanhang. På ett teoretiskt plan diskuterar jag mitt material utgående från kulturtransfer-teorin (bl.a. genom Broomans, Espagne och Lüsebrink), med särskilt fokus på mediers betydelse i allmänhet och tidskrifters betydelse i synnerhet i kulturtransfer-processen.

Materialet visar att Estlander uttryckligen ville få brev av bidragsgivarna vilket understryks av att texterna återgavs med brevmarkörer i tidskriften. Detta länkar texterna till en tidningsgenre med långa och vittförgrenade historiska rötter. Brev tolkas här som ett medium för en personlig och pålitlig informationskanal. Vidare poängterade Estlander att breven skulle innehålla nyheter vilket nyanserar en ofta sedd skiljelinje mellan tidning och tidskrift. Dessutom önskade han uttryckligen att korrespondenterna tog upp originalarbeten vilket förtydligar den skandinavistiska ambitionen.

Föredragets ämne är en del av mitt pågående doktorsavhandlingsprojekt i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet där jag undersöker kulturförmedling och litteraturkritik i *Finsk Tidskrift* 1878–1896.

Session puheenjohtaja: Hanne Selkokari

Osallistujat: Hanne Selkokari, Tuija Hautala-Hirvioja

Elämä ja taide – Kirjallisia muistomerkkejä taiteilijoista

Vielä 1900-luvun alkupuolella oli täysin hyväksyttävää valita jopa väitöskirjatutkimuksen aiheeksi yksittäisen kuvataiteilijan elämä ja teokset. Sitten tutkimuksessa seurasi pitkä jakso, jolloin elämäkertojen ei katsottu olevan vakavasti otettavaa tutkimusta edes perustutkimuksena. Taidenäyttelyiden ohessa julkaistut biografianäyttelyiden katalogit osin syrjäyttivät elämäkertakirjallisuuden tai -tutkimuksen. Käännös tutkimuksessa ja kiinnostuksessa alkoi noin 20 vuotta sitten. Taidehistorioitsijat pohtivat yhdessä sekä seminaareissa, artikkeleissa että väitöskirjoissa taidehistorian historiaa ja elämäkertoja. Tarkasteltiin elämäkertatutkimuksen muotoja, tutkimushaasteita ja tapoja elämäkerrallisen tutkimuksen tekemiseen (Taidehistoriallisia tutkimuksia 36, 2007).

Tällä hetkellä elämäkeroissa näkyy tarve tutkijan itsensä, tutkimisen tavan ja sen tapahtumisen dokumentoimiseen ja kirjaamiseen näkyville, jolloin päähenkilö voidaan kontekstualisoida kirjoittajan omaan aikaan ja tapahtumiin. Oman värinsä taiteilijaelämäkertojen kirjoittamiseen tuo suosituksi noussut biofiktio, jossa kirjailijan on sallittua täydentää ja verevöittää lähdeaineiston aukkoja mielikuvituksellaan.

Sessio käsittelee suomalaisten taitelijaelämäkertojen kirjoittamisen alkuvaiheita ja merkitystä: Määrittelevätkö varhaiset, 1800-luvulla laaditut taiteilijaelämäkerrat edelleen sekä aiheitaan että tekijöitään? Elämäkerrat olivat usein suoraviivaisia ja tapahtumajärjestyksessä eteneviä kertomuksia, joissa ”pääesiintyjä syntyy, kasvaa, kehittyy, taantuu ja kuolee”. (Lainaus Riitta Konttisen seminaaripuheenvuorosta vuodelta 2007.) Kirjoittaja arvotti usein hyvin suoraan elämäkerran kohteen tuotantoa ja rakenteli syitä mahdollisille epäonnistumisille. Oliko suomalaisella taidehistorialla olemassa jokin sille tyypillinen taiteilijan elämästä ja taiteesta kertomisen tapa?

Elämäkerrat rakensivat suomalaisen kulttuurin kaanonin, ne olivat sanoista rakennettuja muistomerkkejä, eikä siten ollut yhdentekevää kenestä kirjoitettiin ja julkaistiin tarina, kenestä ei. Ketkä ovat jääneet huomiotta, elämäkertakaanoneiden ulkopuolelle? Yleensä elämäkerta kirjoitettiin kuolleesta taiteilijasta. Kuolema sysäsi liikkeelle tarpeen dokumentoida ja kirjoittaa, varsinkin kun vielä oli mahdollisuus haastatella läheisiä ja aikalaisia, ja ehkä saada käyttöön yksityisaineistoja. 1800-luvulla lähteiden olemassa-olo oli hyvin rajattua, sillä esimerkiksi arkistojen kirjekokoelmat olivat vasta syntymässä ja muovautumassa. Pohdimme myös, millaista oli käytännön työ elämäkertoja koostettaessa.

Hanne Selkokari esittää katsauksen elämä ja taide -kirjojen julkaisuista 1880-luvulta 1950-luvulle. Miten taidehistorioitsijan tapa tutkia, kirjoittaa ja käyttää lähteitä muuttuu tuon ajanjakson aikana, vai muuttuuko? Kuinka kirjoittajat Eliel Aspelinista Aune Lindströmiin kertoivat ja ”tarinoivat” taiteilijoista, kuten Johannes Takanen (1888) tai Fanny Churberg (1938). Missä he onnistuivat, mitä jäi kertomatta ja miksi?

Tuija Hautala-Hirvioja tarkastelee 1800-luvun saamelaisten ja pohjoisen maiseman kuvausta keskittyen Juho Kustaa Kyyhkysen (1875–1909) pyrkimykseen tuoda pohjoiset alueet autonomisen Suomen kuvastoon pohtien syitä siihen, miksi Kyyhkynen päätyi aihevalintaansa ja syitä, siihen miksei hän pyrkimyksessään onnistunut.

Esittelyt:

Prof. emerita Tuija Hautala-Hirvioja on toiminut Aineen taidemuseon amanuenssina, Lapin yliopiston yliopistolehtorina ja professorina. Hän on keskittynyt pohjoiseen taiteen ja kulttuurin tutkimukseen sekä jatkaa toistaiseksi ohjaus- ja tutkimustyötään:

tuija.hautalahirvioja@ulapland.fi.

FT Hanne Selkokari toimii amanuenssina Ateneumin taidemuseossa ja on Kansallisgallerian FNG Research verkkolehden tieteellinen toimittaja (2024–). Hänen erikoisalaansa ovat taiteen keräilijät, näyttely- ja hankintahistoria sekä taidehistorian historia:

hanne.selkokari@ateneum.fi.

Ildikó Sirató

FT, Budapest, kirjallisuuden ja teatterin tutkija, apulaisprofessori, Unkarin

Tanssiyliopisto, tutkija, Unkarin Kansalliskirjasto

ildiko_sirato@hotmail.com

Väärentäminen tai uudelleentulkinta. Historiallisessa muutosprosessissa nostalgilaiseksi muodostuneet lähimenneisyyden tapahtumat ja kertomukset

Muutamalla esimerkillä varustettuna paperi kertoo tapauksista, kun kirjallisuuden ja/tai teatterin teoksen narratiivi ja kuvaus miltei repiää lähihistorian kertomukset, tapahtumat todellisista kontekstistaan ja muuttaa nostalgiseksi esikuvaksi, seuraavan historiallisen ja tyylikauden mukaisiksi. 1800-luvun alkuvuosikymmeninä Keski-Euroopassa, ja muualla Euroopan laidalla valaistuskauden hitaan porvarillistumisen prosessi kääntyi nopeammaksi ja romantiikan porvarillis- ja kansallisuusliikkeet perustivat kanonisoidun historiallisen kauden. 1830- ja 1840-luvuilla sekä kirjallisuus että teatteri kuvasivat 1810- ja 1820-lukujen muutosprosessia ikään kuin se olisi selvästi ennakoinut kansallisromantiikan arvoja ja osoittanut niiden olevan esikypsyjä jo varhaisissa vaiheissaan. Vaikka näin ei tietenkään ollut. Myöhemmät, romantiikan keskeiset käsitteet, sekä uudet filosofis-esteettiset että yhteiskunnalliset ajatukset, eivät vielä muodostuneet valmiiksi 1800-luvun alussa. Kansallisuusaate, kansankulttuurin (runouden, sankarielepiikan, satujen tai mytologian) peruskäsitteiden käyttö olivat alkuvaiheissaan, taiteiden ja jokapäiväisen elämän ja muotien, yleisön maun (sekä musiikissa, kirjallisuudessa, että pukeutumisessa tai kodin sisustuksessa) muutos ainoastaan vähitellen käänsi yleisen ja suositun Biedermeier tyylin romanttiseksi.

1840-luvun lopulla – unkarin porvarillisen, Habsburgien vastaisen vallankumouksen ja vapaussodan epäonnistumisen jälkeen – porvarillisen reformikauden tapahtumat, tarinat ja hahmot esitettiin nostalgisella tavalla, miltei lohdutukseksi lukijoille ja katsojille. Niin romantisoituneista reformikauden hahmoista tulivat kansalliset sankarit ja sankarittaret, ja samalla todelliset henkilöt, heiden tavoitteet ja teot jäivät romantiikan ”ikuisen” varjoon.

Vaikka tietysti 1800-luvun alun kansallisuuskäsite ei yhtään vastannut myöhempiin (romanttisen) (politiikan) aatteisiin, sekä tuolloinen kaanonikaan myöhempään, kansallisromantiikan lähihistoriaa kuvaavat teokset tavallaan loivat sankarillisen kuvan edelläkävijöistään. Niin muuttui myöhäisvalaistuskauden runoromaanin kylän kömpelö virkailija naiiviksi kansansankariksi (József Gvadányin Kylän notaarin Budan matka..., 1790; näyttämösovitukset: József Gaál, 1838), tai reformikauden ”klassisen” kiertue-teatteritoiminnan tähdet poliittisesti päättäväiseksi vapaustaisteilijoiksi. Tuo viimeinen esimerkki on – myöskin nykypäiviin asti hyvin populääri – Ede Szigligetin komedia, nostalginen ja lohduttava kuvaus, Liliomfi, jonka ensi-ilta oli 21.12.1849.

Verratkaamme 1820-luvun tosiasiat 1830-1840-luvun kuvauksiin. Mitenkään tosiasiat ilmestyvät taideteoksissa... Oliko romantiikan kirjailijoiden ja teatteritekijöiden menettely väärennys tai uudelleentulkinta?

Satu Sorvali
FT, Turun yliopisto, kulttuurihistoria
satu.p.sorvali@utu.fi

Päätoimittaja Aurora Olinin elämäntarina – epäonnistumisia ja edelläkävijyyttä

Viipurilainen lehtikirjoittaja ja yhdistysaktiivi Aurora Olin (1855–1924) perusti vuonna 1899 ensimmäisen suomalaisen eksplisiittisesti työväennaisille suunnatun naistenlehden, *Kodin-Ystävän*. Hän toimi lehden päätoimittajana ja pääasiallisena sisällöntuottajana koko sen seitsemän vuotta kestäneen julkaisuajan. Olin otti lehdessään vahvasti ja tunteikkaasti kantaa muun muassa naisasiaan, kasvatukseen, raittiuteen ja siveellisyyteen, mutta toisaalta lehdessä julkaistiin myös kevyempää sisältöä. Keskiluokkainen virkamiehen rouva Olin oli yhteiskunnallisesti aktiivinen jo ennen lehtensä perustamista. Hän toimi paikallisissa yhdistyksissä, otti kantaa yhteiskunnallisiin asioihin sanoma- ja aikakauslehdissä ja hoiti ”naisten asioita” lääninkanslistipuolisonsa asianajotoimistossa.

Aurora Olin jäi lehtineen aikalaistensa ja naisasialiikkeessä vaikuttaneiden tunnetumpien naisten varjoon, mutta samalla hänet on pitkälti sivuutettu myös historiantutkimuksessa. Olinin elämään kietoutuvat sekä traagisen epäonnistujan että sitkeän edelläkävijän kertomukset. Esitelmässä tarkastellaan, millaisista erityyppisistä lähteistä Olinin elämäkertaa voidaan rakentaa, sekä arvioidaan ja kontekstualisoidaan näitä lähteitä kriittisesti. Lisäksi esitelmässä tarkastellaan Olinia elämäkerrallisesta näkökulmasta osana laajempaa historiallista kehystä, jossa hänen elämäntapahtumiaan suhteutetaan aikakauden kulttuurisiin ja sosiaalisiin normeihin.

Session puheenjohtaja: Taina Syrjämaa

Osallistujat: Sirkku Pihlman, Leila Koivunen, Taina Syrjämaa

Materiaa, tiloja ja tarinoita: tiedon elementtien jäljillä

Sessiossa tarkastellaan tiedonmuodostusta dynaamisina prosesseina, joissa tarinat kietoutuvat materiaalisuuteen ja tilallisuuteen. Esitelmissä tarkastellaan, miten tarinat ja materia sekä tilat, joissa ne kohtaavat, ovat toisistaan riippuvaisia ja vuorovaikutussuhteessa. Samalla tulee näkyväksi liikkuvuutta: verkostoja ja reittejä, joita pitkin on kulkenut niin ideoita, kertomuksia ja tekniikoita kuin materiaa. Session tapaustutkimuksissa käsitellään puutarhoja, museoesineitä ja etnografisia dioraamoja esimerkkeinä tiedonmuodostuksen prosesseista. Ne kaikki edustivat aikanaan uusia esittämisen sekä tiedon ja tarinoiden välittämisen tapoja. Materiaaliset esimerkit toimivat esityksissä paitsi tutkimuksen kohteina myös sen lähteinä.

Kasvien ja tilallisten muistojen kertomaa. Yläneen Uudenkartanon ja Huvituksen 1800-luvun puutarhatietoa tavoittamassa ja arvioimassa

Sirkku Pihlman, FT, arkeologi, museologi, eläkkeellä Turun yliopiston museologiasta
sirkku.pihlman@gmail.com

Professori C.R. Sahlbergin (1779–1860) puutarhoja olivat Turun akatemian ja Helsingin yliopiston kasvitieteelliset puutarhat, joiden esimies hän oli, sekä hänen omat puutarhansa Yläneen Uudessakartanossa ja Huvituksessa. Puutarhat linkittyvät keskenään ja lisäksi Suomen Talousseuran ja Suomen Puutarhaviilijysseuran tekemään valtakunnalliseen puutarhojen kehittämistyöhön. Kaikissa näissä yhteisöissä Sahlberg toimi aktiivisesti. Esityksessä tarkastellaan aikalaislähteiden ja nykyisten näitä täydentävien kasvihavaintojen ja -tutkimusten sekä tilallisten muistojen kautta kasvi- ja puutarhakokeiluja ja kehitysprojekteja Sahlbergin omissa puutarhoissa ja millaisia voivat olla niiden vaikutukset nykyhetkessä.

Uudenkartanon suurtilaan kuuluivat laajat viljelmät, hyötypuutarha kasvihuoneineen, maisemapuisto, suuri hedelmäpuutaimisto sekä ulkotilalla Pyhäjärven rannassa suuri hedelmänviljelyn koetarha, Huvitus. Professorin tavoitteena oli täällä löytää ja kehittää paikallisissa oloissa menestyviä omenalajikkeita. Kysyn, miten nämä viljelytoimet ovat vaikuttaneet ja eläneet tarinoina ja tilojen luojina, ja miten edelleen elävä kerrontaperinne kohtaa arkistojen, kasvien ja maaston säilyttämän tiedon? Miten arkisto-objektit, nykyiset kasvit, nykyiset miljööt ja nykyiset tarinat yhdessä laajentavat kokemusta ja ymmärrystä Sahlbergin puutarhoista ja niiden merkityksistä?

Liikkuvat esineet ja muuntuvat kertomukset. Martti Rautasen vuonna 1891 Suomeen tuomat afrikkalaisesineet tiedon ja tarinoiden välittäjinä

Leila Koivunen, professori, Euroopan ja maailman historia, Turun yliopisto
leikoi@utu.fi

Suomen Lähetyssseura aloitti vuonna 1870 ulkomaantyönsä nykyisessä Pohjois-Namibiassa Owambon alueella, jota kutsuttiin tuolloin Ambomaaksi. Kristillistämistyönsä ohella monet lähetystyöntekijät keräsivät paikallisia esineitä ja toivat niitä Suomeen täällä tehdyn valistustyön ja varainkeruun tueksi. Yksi heistä oli Martti Rautanen, joka järjesti kotimaassa käydessään (1891–1892) Helsingin asuntoonsa afrikkalaisesineiden näyttelyn ystävien ja sukulaisten mutta myös tiedeyhteisön ja muiden kiinnostuneiden nähtäväksi. Esitelmässä seurataan Rautasen esinekokoelman muodostumista ja sen liikkeitä Owamboa koskevan tiedon ja tarinoiden näkökulmasta. Rautanen keräsi esineitä ja niitä koskevaa tietoa, myi ne kotimaan vierailunsa aikana Keisarikunnan Aleksanterin yliopiston Historiallis-kansatieteelliselle museolle, mistä ne siirtyivät edelleen tulevan Kansallismuseon omaisuudeksi. Näiden siirtymien myötä esinekokoelma sai tieteellisen statuksen, mutta samalla se erkaantui Rautasesta, jolla oli ollut ensikäden tietoa esineistä. Myöhemmissä näyttelyissä Owambon esineet erkaantuivat myös lähetystyön kertomuksista, ja niitä käytettiin kuvittamaan ja konkretisoimaan vaihtuvia teemoja ja narratiiveja.

Kolmiulotteisia tarinoita: etnografiset dioraamat Suomen ensimmäisessä yleisessä näyttelyssä vuonna 1876

Taina Syrjämaa, professori, Euroopan ja maailman historia, Turun yliopisto
taisyr@utu.fi

Kesällä 1876 Helsingissä järjestettiin kansainvälisen mallin mukainen taide- ja teollisuusnäyttely, jonka yhtenä vetonaulana oli etnografisia dioraamoja. Niissä esiteltiin perinteisiä elämäntapoja luonnollisen kokoisten nukkien ja maakunnista kerättyjen esineiden avulla. Kullakin dioraamalla oli oma tarinansa; esimerkiksi Säkylän nukkeryhmä esitti talonpoikaisperhettä kokoontuneena kuuntelemaan Raamatun lukua. Dioraamat kytkeytyivät ideologisiin ja tieteellisiin pyrkimyksiin säilyttää ja esittää kansankulttuuria, mutta modernilla esitysteknologiallaan ne myös viihdyttivät yleisöä. Esikuvia löytyi maailmannäyttelyistä sekä Arthur Hazeliuksen vuonna 1873 Tukholmaan avaamasta museosta.

Tässä esitelmässä tarkastelen, miten dioraamoissa tarinat punoutuivat käytettävissä olleisiin artefakteihin, jotka asettivat ehtoja sille, mitä voitiin esittää ja miten. Toisaalta sanalliset kertomukset antoivat uusia merkityksiä esineille, jotka irrotettiin aiemmista yhteyksistään ja istutettiin osaksi tarinan kokonaisuutta interiöörikulisseissa. Käsittelen dioraamojen rakennusvaiheeseen sekä etnografisten nukkien myöhempiin näytteille asettamisiin liittyvää liikkuvuutta ja muuntuvia merkityksiä.

Ringa Takanen, FT
Postdoc-tutkija, Turun yliopisto

Myytin ja menneisyyden risteyksessä – R.W. Ekmanin Kuningas Fjalar -maalauksen kerronnalliset ja materiaaliset kerrostumat yhteisön tietoisuutta ja muistia sommittelemassa

1800-luvun historiamaalauksen aihepiirit pohjautuivat usein todellisiin menneisyyden tapahtumiin tai tarinoihin ja mytologioihin. Näissä teoksissa toden ja fiktion rajat saattoivat kietoutua yhteen monin tavoin.

Tutkimuskiinnostukseni kohdistuu kertomuksellisten myyttisten historiamaalauksen esitystapoihin ja siihen, mitä ne kertovat 1800-luvun menneisyyskäsitteistä. Pohdin, mikä on myyttisen kuvan totuudellisuus ja suhde menneisyyteen. Keskityn esitelmässä tapaustutkimuksena yhteen myyttistä menneisyyttä kuvaavaan teokseen, Robert Wilhelm Ekmanin (1808–1873) maalaukseen *Kuningas Fjalar taipuu jumalten tahtoon* (1862), joka kuuluu Turun kaupungin taidekokoelmaan. Vaikuttava ja suurikokoinen teos pohjautuu Johan Ludvig Runebergin (1804–1877) fiktiiviseen kertomukseen *Kung Fjalar* (1844).

Narratiiviset teokset ovat visuaalisesti monitasoisia. Ne sisältävät useita toimijoita, tapahtumia ja symboliikkaa, mikä vaatii katsojalta aktiivista tulkintaa ja merkitysten rakentamista. Visuaalinen viestintä affekttoi eli vaikuttaa kokijansa emotioihin tehokkaasti. Tarkastelen Ekmanin maalauksen ikonografiaa, kerronnan elementtejä ja muotoja.

Keskeinen kysymys on, miten Ekmanin maalaus on kuvittaessaan myyttiseen menneisyyteen sijoittuvaa fiktiota samalla muovannut maalauksen kokijoiden visuaalisia käsityksiä historiasta ja siten osallistunut yhteisen kulttuurisen muistin rakentumiseen. Kiinnitän huomion myös teoksen ajallismateriaaliseen kerrostumaan, joka on antanut sille myöhemmin tekijästään riippumattomia lisämerkityksiä.

Kirsi Vainio-Korhonen
Turun yliopisto
kirvai@utu.fi

Väärentäjä ja kulkukauppias 1800-luvun alun Suomessa – miten kirjoitan elämäkerran ilman egodokumentteja?

Esitelmässä pohditaan metodologisesti, miten pienistä palasista, asiakirjoista, rakennuksista ja maisemasta on ollut mahdollista rakentaa kansanihmistä henkilölähtöistä historian tutkimusta ja koota Varsinais-Suomessa 1800-luvun alkupuolella eläneiden ihmisten, väärentäjä Carl Grandellin (1793-1848?) ja kulkukauppias Lovisa Herlinin (1798-1869) elämäntarina. Viranomaisasiakirjoja yksityiskohtaisesti ja intensiivisesti lähilukien on mahdollista saada tietoja kansanihmisen koko elämänkaaresta: lapsuudesta, läheisistä ihmisistä, elämästä nuorina aikuisina, väärennöksistä arjen selviytymiskeinoina ja lopulta sekaantumisesta yhä vakavampiin rikoksiin. On tärkeää myös tuntea hyvin se aika ja kulttuurinen ympäristö, jossa ihmiset elivät ja ne asiat, jotka vaikuttivat heidän valintoihinsa eri elämänvaiheissa. Lähteitä ja tutkimuskirjallisuutta laajasti yhdistelemällä voi pyrkiä ymmärtämään myös sitä, miten ihmisiä ympäröineet ilmiöt ovat vaikuttaneet heidän tekoihinsa, ajatuksiinsa ja tunteisiinsa. Lähteiden tiedonmurusia eritellen ja vertaillen voi pohtia ihmisten kokemuksia ja ajatuksia heitä ympäröivästä maailmasta sekä miettiä niitä vaikutuksia, joita heidän teoillaan oli toisiin ihmisiin.

Kai Viiliäinen
Väitöskirjatutkija, Jyväskylän yliopisto
kai.a.viiliainen@jyu.fi

Kontrollia ja toimijuutta: Irtolaisten elämänkulun hahmottuminen viranomaislähteissä

Irtolaisuus on kytkeytynyt aikakauden vaikeasti ratkaistaviin yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten 1800-luvulla tilattoman väestön määrän kasvuun, huono-osaisuuteen ja köyhyYTEEN. Irtolaiset kuuluivat enimmäkseen maaseutuyhteiskunnan alimpiin sosiaaliryhmiin, joiden suhdetta yhteiskuntaan määritteli kiinteän maaomaisuuden puute sekä palveluspakkoa edellyttänyt lainsäädäntö. Irtolaisuuden kontrolli oli tiiviisti kytköksissä työvoimapolitiikkaan ja siihen liittyi sosiopoliittisia piirteitä. Jos vakituisen vuosipalveluspaikan järjestäminen ei ollut mahdollista irtolaisen odotettiin maksavan elatuksestaan pakkotyöllä rangaistuslaitoksessa. Yhteisön ulkopuolisiin kulkijoihin suhtauduttiin varauksella ja irtolaisiin liitettiin yhteiskunnallisessa keskustelussa pahatapaisuuden leima. Irtolaisuutta pidettiin yhteiskuntarauhaa vaarantavana rikoksen kaltaisena ilmiönä.

Esitelmä pohjautuu väitöskirjatutkimukseeni, jossa tutkin 1860-luvulla irtolaisuudesta seuraamuksen saaneiden ihmisten elämänkulkua sekä huono-osaisuuden vaikutuksia yksilön toimintamahdollisuuksiin. Työttömyys, kodittomuus ja ”epäsäännöllinen elämä” vetivät puoleensa irtolaisuutta kontrolloiden viranomaisten huomiota. Yhteisön marginaalissa eläneiden toimintaa arvioitiin irtolaislainsäädännön näkökulmasta ja palkollisuudelle vaihtoehtoiset toimintastrategiat lisäsivät riskiä joutua viranomaistoimenpiteiden kohteeksi. Verkostojen puute tai huono henkilökohtainen maine puolestaan kavensivat yksilön toimintakenttää heikentäen mahdollisuuksia vuosipalvelussopimuksen sitomiseen. Tutkimus täydentää osaltaan kuvaa tilattoman väestön elinehdoista sekä tuo esiin löyhästi paikallisyhteisöön sitoutuneiden ihmisten selviytymiskeinoja tilanteessa, jossa heidän yhteiskunnallinen asemansa määräytyi palveluspakon kautta.

Esitelmässäni pohdin, kuinka kirjoittaa heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevista ihmisistä osana historiantutkimusta. Irtolaisten elämästä kertova lähdeaineisto on usein fragmentaarista sekä viranomaisten tuottamaa. Irtolaiset eivät ole jättäneet jälkeensä omasta elämästään kertovaa aineistoa. Aineistossa painottuu irtolaiskontrollin näkökulmat, mutta niistä on tavoitettavissa myös tutkittavien henkilöiden ääntä. Väitöskirjatutkimuksessa käyttämiäni lähteitä ovat muun muassa kuvernöörin kansliakuulustelupöytäkirjat, vankeinhoidollinen aineisto sekä senaatin oikeusosaston valitus- ja anomusaktit. Tuon esiin erilaisten lähdetyyppien käyttöön ja niiden yhdistämiseen liittyviä mahdollisuuksia sekä haasteita. Millaiseksi ilmiön kannalta keskeiset elämänkulun piirteet hahmottuvat lähdeaineiston valossa ja kuinka analysoida seuraamuksen taustalla vaikuttaneiden tekijöiden merkitystä irtolaisten toimintamahdollisuuksiin.

Liisa Vuonokari-Bomström

Turun yliopisto, Koneen säätiön hanke Tieto vallan alla

lmvuon@utu.fi

Arkistorakennukset historian esittämisen tapana

Vuonna 1890 Helsingissä valmistui kaksi kiinnostavaa rakennusta. Valtionarkiston päärakennus Rauhankadulle ja Suomalaisuuden Kirjallisuuden Seuran talo Hallituskadulle. Seuraavana vuonna Tukholmaan valmistui Riksarkivetin rakennus. Kaikki kolme rakennusta olivat tyyliltään näyttäviä, jopa mahtipontisia.

Käsittelen esitelmässäni sitä, mitä näiden rakennusten rakentaminen kertoo historiantutkimuksen ja arkistojen merkityksestä 1800-luvulla Suomessa ja Ruotsissa. Olen esitelmässäni kiinnostunut siitä, miten arkistoinstituutioiden perustamisella ja arkistorakentamisella rakennettiin tarinaa kansakunnan menneisyydestä.

Esitelmäni lähtökohtana on ajatus siitä, että kansalliset teatterit, kirjastot, museot ja arkistot olivat osa kansallisen kulttuurin maisemaa ja tämän takia niiden piti olla rakennuksina tehtävän arvon mukaisia. Näitä rakennuksia ei rakennettu ainoastaan säilyttämään, mutta myös olemassaolollaan esittämään ja symbolisoimaan kansallista kulttuuria.

Session puheenjohtaja: Katja Weiland-Särmälä (alun perin, aakkostus hänen mukaansa)

Osallistujat: Sonja Aarniola-Järvinen, Terhi Kivikoski, Silja Ruonaniemi

Yksilöstä yhteisöön – Tarinallisuus historiallisessa biografiassa

Session esitelmiä yhdistävät elämäntarinat ja tarinallisuus historian tutkimuksen lähtökohtana. Paneudumme erilaisiin tapoihin käsitellä historian tapahtumia henkilöhistorioiden kautta. Sessiossa tarkastellaan kolmen eri tavoilla toimintaympäristöönsä ja yhteisöönsä 1800-luvun lopulta alkaen vaikuttanutta henkilöä. Heidän tarinansa avaavat uusia näkökulmia suomalaisen ja sudanilaisen yhteiskunnan murroskausiin. Ne kertovat opettajuuden sekä kultaajien ja kehystäjien professioiden kehityksestä ja siitä, kuinka militaristista kuvausta ja henkilölegendaa on luotu. Esitykset havainnollistavat myös kirjeiden, matkakertomusten ja kuvallisten lähteiden mahdollisuuksia historian tutkimuksessa.

Charlotta von Schantzin elämänkulkua ja opettajuutta rakentamassa

Sonja Aarniola-Järvinen, Helsingin yliopisto

sonja.aarniola-jarvinen@helsinki.fi

Suomen suuriruhtinaskunnassa naisilla oli suuri rooli koulutusjärjestelmän kehityksessä. Naiset työskentelivät pienten lasten kouluissa, pensionaateissa ja yksityisissä tyttökouluissa ja perustivat opetustyön lisäksi kaupunkeihin kouluja, joissa he työskentelivät johtotehtävissä. Yksi näistä opetusalan uranuurtajanaisista oli Charlotta von Schantz (1834–1923), jonka elämänkulkua ja opettajuuden rakentumista tarkastelen työn alla olevassa väitöskirjassani.

Charlotta von Schantz työskenteli työuransa aikana kieltenopettajana ja koulun johtajattarena Porin Privata Svenska fruntimmerskolanissa 1860-luvun lopulta lähtien. Charlotta von Schantzista tuli yksityisen tyttökoulun opettaja hänen aviomiehensä Filip von Schantzin kuoleman jälkeen. Filip von Schantz (1835–1865) oli yksi lupaavimmista säveltäjistä ja kapellimestareista Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvun puolivälissä.

Esitelmässäni kerron, kuinka olen väitöskirjatutkimukseni aikana rakentanut Charlotta von Schantzin elämänkulkua ja opettajuuden kehittymistä erilaisten arkistoaineistojen pohjalta. Millaisia mahdollisuuksien horisontteja ne muodostavat Charlottan elämänkulun varrelle? Entä millaiselta Charlottan opettajuuden rakentuminen näyttäytyy peilattuna hänen elämänvaiheisiin? Tarkastelen myös biografisen profession tutkimuksen tuomia mahdollisuuksia ja haasteita, kun tutkitaan opettajan ammattia harjoittaneita naisia 1800-luvun Suomessa.

Kokemuksen ja ammatti-identiteetin rakentuminen kultaajakisällä Berndt Kahlrothin matkakertomuksessa

Terhi Kivikoski, Helsingin yliopisto

terhi.j.kivikoski@helsinki.fi

Ammattikuntalaitoksen lakkautus vuonna 1868 sekä teollistuminen ja kaupungistuminen samoihin aikoihin johtivat Suomessa käsityöläisyyden murrokseen, jonka seurauksena käsityöläisistä tuli kauppiaita ja sosiaalisten verkostojen merkitys kasvoi. Myös kultaaajien ja kehystäjien toimintaympäristö muuttui. Yhdet kasvot näiden kahden toisiinsa kytkeytyvän ammatin kehitykselle antaa kultaaajakisälli Berndt Kahlroth (1860–1942).

Kahlroth lähti vuonna 1885 Helsingin Käsityö- ja Tehdasyhdistyksen stipendin turvin opintomatkalle, joka vei hänet monen mutkan kautta New Yorkiin ja jossa näen piirteitä perinteisestä kisällinvaelluksesta. Palattuaan Helsinkiin kahdeksan vuotta myöhemmin Kahlroth perusti kultaus- ja kehystysliikkeen ja toimi alalla kuolemaansa asti. Matkallaan omaksumiensa uusien työtapojen vuoksi häntä on kutsuttu Suomessa teollisen kultauksen isäksi. Tämän lisäksi hänet tunnetaan taidekauppiaana ja mesenaattina, joka tuki monia kultakauden taiteilijoita, muiden muassa Helene Schjerfbeckia.

Tarkastelen esitelmässäni Kahlrothin opintomatkaltaan kirjoittamaa kertomusta egodokumenttina, joka on rakentanut ja tarinallistanut tekijänsä kokemusta ulkomailla työskentelystä. Analysoin tekstiä myös ammatillisen identiteetin ilmaisun ja Kahlrothin myöhempiä elämänvaiheita määrittäneen taidemaailman toimijuuden näkökulmasta.

Kenraalimajuri Charles Gordonin marttyyrikuoleman kuvaus osana kansallista ja imperialistista voittotarinaa

Silja Ruonaniemi, Helsingin yliopisto, silja.ruonaniemi@helsinki.fi

Kenraalimajuri Charles Gordonin aika brittiarmeijan johdossa päättyi hänen kuolemaansa vuonna 1885 Khartoumin piirityksessä Sudanissa. Tappiosta huolimatta hänet nostettiin pian kuolemansa jälkeen marttyyrihahmoksi ja samalla Sudanin valtauksesta muodostui tärkeä tavoite länsimaalaisen hegemonian ylläpitämiseksi brittien siirtomaissa. Gordonin kuvaus aikakauden teksteissä, kuvituksissa ja jopa myöhemmin myös 1960-luvulla tehdyssä elokuvassa "Khartoum" ovat korostaneet hänen työtään Sudanissa, mutta samalla luoneet ja ylläpitäneet myös sudanilaisia toiseuttavaa kuvaa osana brittien imperialistista projektia.

Gordonin kuoleman jälkeen Sudanista muodostui islamilainen valtio, Mahdiyya, mikä oli takaisku brittien vaikutusvallalle. Lopulta britit onnistuivat valloittamaan Sudanin takaisin Omdurmanin taistelun seurauksena vuonna 1898, mikä taas nosti valloitusta johtaneen sirdar Herbert Kitchenerin legendaariseen maineeseen. Hänet ikuistettiin kuviin, jotka kertoivat pyrkimyksestä vahvistaa brittien ylivaltaa, ja hänen kuvauksensa liitettiin osaksi brittien voittotarinaa Gordonin kuvauksen oheen. Gordonin ja Kitchenerin legendat nivoutuivat osaksi kansallista tarinaa, jolla luotiin oikeutusta brittien imperialistisille tavoitteille. Tämä tarina henkilöityi Gordonin ja Kitchenerin kaltaisissa sankarikuvauksissa, joiden visualisointi loi kasvot länsimaalaiselle ylivalalle Sudanissa.

Evelina Wilson
fil.dr i nordisk historia, Åbo Akademi
evelina.wilson@abo.fi

Hälsoplikten: Hälsa och sjukdom som praktik och sociokulturellt kapital i Finländska ståndsfamiljers liv på 1800-talet

Vilka föreställningar om hälsa och sjukdom genomsyrade Finländska ståndsfamiljers liv under 1800-talet och på vilka sätt tog dessa sig uttryck i deras vardag? I mitt föredrag tar jag fasta på den frågan när jag visar hur ståndsfamiljer hanterade, upplevde och begripliggjorde sjukdom samt värderade en god hälsa. Utifrån ett brett material bestående av familjekorrespondenser som sträcker sig från slutet av 1700-talet till slutet av 1800-talet visar jag hur ståndsfamiljer beskrev och behandlade sjukdomar, hur de föreställde sig att man borde leva för att undvika sjukdom samt vilka underliggande orsaker deras hälsofokus hade.

Genom att anlägga ett patientorienterat perspektiv med familjernas egna beskrivningar i fokus, visar jag hur ståndsfamiljer i 1800-talets Finland valde att behandla sina sjukdomar, hur vården av sjuka i hemmet kunde se ut, vad de gjorde för att undvika sjukdom samt hur både reella sjukdomar och sjukdomshot bidrog till att påverka familjernas liv. I undersökningen ser jag familjernas brev som ett viktigt verktyg för att dela föreställningar om hälsa och sjukdom samt befästa traditionella föreställningar och även för att sprida ny kunskap. Det långa tidsperspektivet möjliggör här att både synliggöra beständighet och förändring samt att visa hur förändringen i hälso- och sjukdomspraktiker gradvis reflekterades även i familjernas hantering av hälsa och sjukdom.

Sammanfattningsvis visar jag att familjerna hade en stark hälsokultur som färgade deras vardag och tankevärld. Hälsopraktikerna motiverades inte bara av medicinska föreställningar utan var även kopplade till vad det ville säga att tillhöra eliten, med starka moraliska förtecken. Att vårda sin hälsa var för dessa familjer en del av deras plikter mot sin familj, sin släkt och sin ståndsgrupp. Inom deras hälsokultur syns även praktiker som senare kom att bli grunden till de folkhälsopolitiska initiativ som inleddes i Finland under sent 1800-tal.

Nyckelord: medicinshistoria, kulturhistoria, familjehistoria, 1800-tal, elit, sjukdom, hälsa, läkare, erfarenhet, kunskap, sociokulturell kapital, praktiker, föreställningar

Charlotta Wolff

Professor i Finlands historia, Åbo universitet

Rosor utan tagg, eller den menlösa odödligheten: romantikens biografiska litteratur om 1700-talsförfattaren Gustav Philip Creutz

Romantikens idealbild av konstnären och författaren var den av ett upphöjt snille, som tänkte ädlare och rörde sig på en högre andlig nivå än människor i allmänhet. Den levande människans burleska och hämningslösa kroppslighet passade givetvis illa i denna modell, varför 1800-talets historiska biografier, som också hade en didaktisk, sedelärande dimension, förskönade, idealiserade och censurerade skalders och konstnärers liv. Särskilt detaljer som gällde kroppslighet och sexualitet, ibland också privatliv mer allmänt, uppfattades som anstötliga eller opassande. I synnerhet 1700-talets författare utsattes för en styvmoderlig behandling i detta avseende, då periodens sociala kontext, moraluppfattningar och smak inte motsvarade det borgerliga och nationalromantiska 1800-talets samhälleliga och estetiska ideal. En utmaning var emellertid att det moderna svenska skriftspråket utformats under 1700-talet av författare som Gustav Philip Creutz eller Carl Michael Bellman, vars litterära meriter och popularitet ogärna kunde förbigås eller förringas utan att den svenska litteraturhistoriens hjältekavalkad rubbades. Både den ogifta aristokraten och den försupna rucklaren var svåra figurer för 1800-talets litteraturkritiker. En lösning var att upphöja dem till menlös odödlighet genom idealisering, distansering och mytologisering, varmed de kunde glömmas bort som harmlösa och intetsägande, anekdotiska och nästan fiktiva figurer utan relevans för samtiden. I mitt anförande granskar jag hur 1800-talets biografiska litteratur, från Franzén till Levertin, behandlat minnet av Creutz, som i den äldre litteraturhistorien systematiskt framställts som en stereotypisk "rokokopoet", och hur dessa stelnade bilder har påverkat receptionen långt in på 1900-talet. Jag argumenterar för att den biografiska litteraturen är ett exempel på hur 1800-talets nationalromantiska historiekultur skapat en tjock vägg av tolkningsföreträden gällande den äldre litteraturen och historien, och jag reflekterar över vilka verktyg och färdigheter vi idag kan använda för att tränga igenom dessa traditionella narrativ.